

שנות היישוב

המאבק לאיחוד השכונות היהודיות של יפו עם תל אביב, 1945-1947

תמיר גורן

הקדמה

אחת הבעיות המורכבות ביותר שניצבו בפני השלטון הבריטי מן הבחינה המוניציפלית, בשלהי תקופת המנדט, היתה בעיית השכונות היהודיות של יפו. בעיה זו העסיקה את השלטונות ללא הרף יותר מעשר שנים מאז התעוררה לראשונה בעקבות מאורעות תרצ"ו. דרישתם של תושבי השכונות היהודיות של יפו להסתפח לתל אביב, ולמעשה להתנתק מיפו מבחינה מוניציפלית, היתה מוקד הבעיה.¹

היישוב היהודי ביפו התייחס מלכתחילה לשאלת הסיפוח כסוגיה הרת גורל, כך גם מבחינת האינטרסים של מוסדות היישוב היהודי שהעמידו אותה בשלהי תקופת המנדט במוקד ענייני היישוב שיש להביא לפתרונם. לנוכח עמדתם של עיריית יפו והציבור הערבי שהביעו התנגדות מוחלטת לניתוק השכונות מיפו ולנוכח עמדת הממשלה הבריטית, שלטענת מוסדות היישוב היא נמנעה מפתרון בעיית השכונות מחשש מפני תגובת הערבים,² כלכלו המוסדות את צעדיהם בהתאם, והיו נכונים לשנות את מדיניותם כל אימת שאפשר להם הקו שנקטו להשיג את המטרה הסופית, משמע סיפוח השכונות לתל אביב. על רקע ההחרפה ביחסים שבין השכונות היהודיות לעיריית יפו בערוב התקופה, בא הצד היהודי לראשונה לידי תמימות דעים אשר לסיפוח כפתרון בלעדי. עיריית יפו התנגדה בכל תוקף לפתרון זה וראתה בקריעת השכונות היהודיות מעליה ובסיפוחן לתל אביב קריאת תיגר על ריבונותה. ההתנגדות העזה שהפגינה סימלה לדידה בבואה ששיקפה את בעיית הארץ כולה.

- 1 על הסיבות לתביעת הסיפוח ועל אופן הטיפול בה בתקופת המרד הערבי ראו: תמיר גורן, 'יהודי יפו ושאלת הסיפוח 1936-1939', ציון, ד' (2014), עמ' 507-531.
- 2 ראו למשל דוח מאת הסוכנות היהודית לוועדת החקירה האנגלו-אמריקנית, 1946, הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ) S25/6493; תזכיר מאת עיריית תל אביב לוועדת אונסקו"פ, יולי 1947, אצ"מ S25/5961.

על רקע התחדדות היחסים בין השלטונות ליהודים ולערבים בשלהי תקופת המנדט פס העיסוק בפרשה זו מקום מרכזי בסדר היום של הממשל הבריטי. הניסיונות להעמיד פתרון מדיני לסכסוך היהודי-הערבי, הטיפול באלמנות וההתנתקות מארץ ישראל היו העניינים המרכזיים שהעסיקו את הבריטים בשנים 1945-1947. מאז הוקמה בבריטניה ממשלת הלייבור, בשנת 1945, הוטל עליה להתמודד עם שאלת ארץ ישראל, שהיתה חלק ממכלול הבעיות שניצבו לפניה מאז הסתיימה מלחמת העולם השנייה. הקו שנקטה בעניינים של מדיניות גלובלית ואזורית נועד בראש ובראשונה לשרת את האינטרסים של בריטניה עצמה, ומכאן נגזרו גישתה כלפי הסכסוך ומעורבותה בו. התנגדותה למדיניות היישוב והתנועה הציונית וכן קביעתה כי יש להתחשב בדעת הקהל הערבית בפתרון הבעיה יצרו עוינות גדולה בינה ובין התנועה הציונית והיישוב.³ אף שהכירה ממשלת המנדט בתביעה להפריד את השכונות מיפו ולספחן לתל אביב, היא סירבה לתת לכך ביטוי מעשי, שמא תעורר נגדה את הצד הערבי.⁴ ממשלת המנדט, שהנועה מתוך שיקולים פוליטיים מובהקים, העדיפה אפוא להימנע מכל התערבות בפתרון הבעיה. לפיכך נותרה הבעיה בגדר פלוגתא שבין יהודים לערבים. מנגד, הן הצד היהודי והן הצד הערבי, שעמדתו בשאלת הארץ היתה בלתי מתפשרת ותבע את הקמתה של מדינה ערבית עצמאית, ראו בממשל הבריטי גורם שלטוני עוין.⁵ בשנים 1945-1947 מצאו אפוא את עצמם שלושת הצדדים המעורבים בבעיה שקועים עמוק בתוכה בניסיון להביא לפתרונה. על רקע המאבק שהתחולל בארץ ישראל בשלהי התקופה נקלע העיסוק בפרשת הסיפוח למבוי סתום.

- 3 על מדיניותה של בריטניה ועל מהלכיה בשאלת ארץ ישראל בשנים 1945-1947 ראו: גבי שפר, 'לקראת נסיגה: ממשלת בריטניה ובעיית ארץ ישראל', בתוך: הנ"ל (עורך), **המאבק להקמת המדינה**, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, 1992, עמ' 47-56; מיכאל י' כהן, 'החלטת הבריטים לצאת מארץ ישראל', **קתדרה**, 15 (1980), עמ' 143-156; עמיצור אילן, 'מתי החליטו הבריטים לצאת', **קתדרה**, 15 (1980), עמ' 156-175; גבריאל כהן, 'מדיניות בריטניה ערב מלחמת העצמאות', בתוך: יהודה ואלך (עורך), **היינו כחולמים: קובץ מחקרים על מלחמת הקוממיות**, מסדה, גבעתיים, 1985, עמ' 13-177; מוטי גולני, **הנציב האחרון: הנג'רל סר אלן קאנינגהם 1945-1948**, עם עובד והמכון לחקר הציונות וישראל ע"ש חיים ויצמן, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2011.
- 4 ראו למשל: מכתב של המזכיר הראשי של ממשלת המנדט למושל מחוז לוד, 22.8.1944, ארכיון המדינה (להלן: א"מ) 2/397/12; פרוטוקול ריאיון עם הנציב העליון, 17.5.1945, א"מ 2/397/12; מכתב של המזכיר הראשי של ממשלת המנדט למושל מחוז לוד, 29.12.1947, א"מ 2/397/12.
- 5 על מהלכיה של המנהיגות הערבית הפלסטינית בשנים 1945-1947 ראו: יוסף נבו, 'הפלסטינים והמדינה היהודית בשנים 1947-1948', בתוך: ואלך (עורך), **היינו כחולמים**, עמ' 295-334; יעקב שמעוני, 'עמדות הערבים כלפי הקמת המדינה', בתוך: שפר (עורך), **המאבק להקמת המדינה**, עמ' 73-81. על הקו שנקטו אנשי היישוב היהודי כלפי הבריטים והערבים בשנים 1945-1947 ראו: פנחס עופר, **אויב ויריב: התנועה הציונית והיישוב בין ערבים לבריטים, 1929-1948**, העמותה לחקר כוח המגן, תל אביב 2001, עמ' 191-212, 243-255.

קהילת יהודי יפו נודעה כמי שרשמה פרק מפואר בתולדות המפעל הציוני.⁶ אלא שמאז נוסדה תל אביב איבדה הקהילה היפואית ממעמדה לטובת תל אביב, שהיתה למרכז היישוב היהודי בארץ ישראל. הקמת תל אביב והתפתחותה בתקופת המנדט זכו למקום של כבוד בהיסטוריוגרפיה הציונית, ואילו קורותיה של קהילת יפו באותן שנים נעדרים כמעט לחלוטין.⁷ במאמר זה אבקש להתמקד באחד העניינים המרכזיים שהעסיקו את הקהילה ואת מוסדות היישוב היהודי ביפו תקופה ארוכה, כלומר שאלת הסיפוח, ובכך להשלים במידת-מה פרק עלום בתולדות הקהילה, שלא זכה עד כה לבחינה של ממש.⁸ מטרתי במאמר לתאר ולבחון את השתלשלותה של הבעיה מנקודת מבטם של שלושת הצדדים הנוגעים בדבר בשנים 1945-1947, שנים שהעיסוק בעניין הסיפוח הגיע בהן לשיאו. תקופה זו הניבה שורה של מהלכים חסרי תקדים שנקט הצד היהודי. מהלכים אלו נועדו בראש ובראשונה להשפיע על השלטון הבריטי לבוא לקראת הצד היהודי ולהביא לסיום הפרשה. הדיון בפרשה מרתקת זו יעסוק בעיקר בקו המדיניות שנקט הצד היהודי, בהשלכותיו ובתוצאותיו.

מבוא

דרישת הסיפוח הועלתה לראשונה רשמית כמה ימים לאחר פרוץ מאורעות תרצ"ו. ההחלטה שקיבלו נציגי השכונות היהודיות של יפו הועברה לעיריית תל אביב והשלטונות, ובהם התבקשו לפעול לאלתר ליישום הסיפוח. העילה לתביעת הסיפוח היתה ההידרדרות במצב הביטחון והשלכותיה על השכונות היהודיות. למעשה דרישת הסיפוח הועלתה כבר שנתיים קודם לכן, בעקבות יחסה של עיריית יפו לשכונות והצורך של תושביהן להישען

6 על התפתחות היישוב היהודי ביפו ועל מאפייניה של הפעילות הציונית שהתקיימה בעיר בשלהי התקופה העות'מאנית ראו: חנה רם, היישוב היהודי ביפו בעת החדשה: מקהילה ספרדית למרכז ציוני, כרמל, ירושלים 1996, עמ' 83-271; רות קרק, יפו: צמיחתה של עיר, 1799-1917, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1985, עמ' 158-179.

7 המעט שנכתב על יהודי יפו, עוסק בעיקר בעשור הראשון של תקופת המנדט. ראו: רם, שם, עמ' 301-342; רחל הרט, קרובים רחוקים: יחסי יהודים וערבים ביפו ובתל-אביב 1881-1930, רסלינג, תל אביב 2014, עמ' 89 ואילך.

8 בעיית השכונות היהודיות של יפו ושאלת סיפוחן לתל אביב נדונו עד כה בספרות המחקר שעסקה בתקופת המרד הערבי בלבד. ראו: גורן (לעיל הערה 1) עמ' 507-531. על נושא הסיפוח בשנות הארבעים לא נכתב כלל, למעט כמה אזכורים. ראו: רם, היישוב היהודי, עמ' 343-345; ארנון גולן, 'מכפר נטוש לשכונה עירונית: סיפוחו של כפר סלמה לתל אביב (1948-1950)', *מרחבים*, 4 (1991), עמ' 74-75; בנימין אליאב (עורך), *היישוב בימי הבית הלאומי 1917-1948*, כתר, ירושלים 1976, עמ' 238; אליקים רובינשטיין, 'התהוות השלטון המוניציפאלי בארץ-ישראל', *הדרך*, 9-10 (1974), עמ' 39; משה גוריון (וגר), *מבוא לתולדות השלטון המקומי בישראל*, אוניברסיטת תל אביב, ירושלים 1957, עמ' 234; Mark Levine, *Overthrowing Geography: Jaffa, Tel Aviv, and the Struggle for Palestine, 1880-1948*, University of California Press, Berkeley 2005, pp. 202-211.

על שירותים שהעניקה להן עיריית תל אביב. בעיקרו של דבר התבססה תביעת הסיפוח על הטענה כי מבחינה גאוגרפית ואתנוגרפית היו השכונות חלק אורגני של תל אביב והמשך טבעי שלה.⁹

רוב תושביה היהודים של יפו התרכזו בשתי שכונות – שכונת פלורנטיין ושכונת שפירא – שהיו לאורך הגבול המוניציפלי בין שתי הערים. סמוך להן נמצאו כמה שכונות יהודיות קטנות יותר. שכונות אלו, שנוסדו בעשור הראשון של תקופת המנדט, תפסו עשירית משטחה של יפו בגבולותיה המוניציפליים.¹⁰ רוב היהודים שהתגוררו מחוץ לשכונות אלו התרכזו בשכונת קרטון שהיתה חלק משכונת כרם התימנים וגבלה בשכונת מנשיה הערבית. מבחינה מוניציפלית השתייכה שכונת קרטון ליפו. היות שבשכונה התגוררו יהודים וערבים היא נחשבה שכונה מעורבת. ריכוז אחר של יהודים התגורר בשכונת מנשיה, בעיקר בחלקה הצפוני. יש לציין כי היתה זו השכונה הערבית היחידה שהתגוררו בה יהודים.

במחצית הראשונה של שנות השלושים הוכפלה אוכלוסיית השכונות היהודיות לעומת שנות העשרים, והיא היתה בת כ־15,000 נפש.¹¹ שכונות אלו התאפיינו לרוב באוכלוסייה של בני המעמד הבינוני הנמוך ופועלים, וניכר בהן שיעורם הגדול של בני עדות המזרח. רוב המשפחות בשכונת קרטון היו ממוצא מזרחי, כך גם תושביה היהודים של שכונת מנשיה, שמצבם הסוציו-אקונומי היה מן הנמוכים לעומת שאר השכונות שהתגוררו בהן יהודים במרחב היפואי. שכונות אלו, שצמחו כשכונות עוני, סבלו מצפיפות, מבעיות תברואה, מחוסר בתשתיות ומהיעדר שירותי בריאות וחינוך.¹² בעקבות זאת נזקקו השכונות היהודיות יותר ויותר לשירותיה של עיריית יפו. היות ולא זכו לכך נאלצה עיריית תל אביב להרחיב משנה לשנה את היקף השירותים שהעניקה לתושביהן אלא שהיא לא זכתה להכנסה כלשהי מהן, וכך נאלצה להתמודד עם המעמסה שנכפתה עליה בתקציב. תושבי השכונות שילמו את מסייהם לעיריית יפו בלבד. מסים אלו היו בשנות הארבעים יותר מ־30 אחוזים מכלל הכנסותיה של העירייה.¹³

מקומן של השכונות היהודיות שנודעו בשם 'שכונות הגבול', סמוך לקו הגבול המוניציפלי שחצץ בין יפו לתל אביב, חידד עוד יותר את ההבחנה בין שתי הישויות המרחביות, השונות

- 9 על הטיפול בדרישת הסיפוח לאחר פרוץ מאורעות תרצ"ו ראו: גורן (לעיל הערה 1), עמ' 511-516.
- 10 על ייסוד השכונות והתפתחותן ראו: יעקב שביט וגדעון ביגר, **משכונות לעיר (1909-1936): ההיסטוריה של תל-אביב**, רמות, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2001, עמ' 217-219.
- 11 דוח מאת ראש עיריית תל אביב, 30.12.1936, ארכיון עיריית תל אביב (להלן: אעת"א) 4/179.
- 12 חיים פיירברג, 'תל-אביב: תמורות, רצף וריבוי פנים של חברה ותרבות עירונית בתקופת מאבק (1936-1948)', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2003, עמ' 173; הנ"ל, 'חברה עירונית במשבר: היווצרותה של "הבעיה המזרחית" במרחב תל-אביב ויפו בעת מאורעות תרצ"ו (1936)', **סוגיות חברתיות בישראל**, 1 (2006), עמ' 178, 183, 189, 191; ארנון גולן, 'שיכונם של פליטים יהודים מתל-אביב בזמן המרד הערבי הגדול', **עלי זית וחרב**, ה (2004), עמ' 58, 60.
- 13 פיירברג, 'תל-אביב: תמורות, רצף וריבוי פנים', עמ' 136. על שיעור ההכנסות של עיריית יפו מהשכונות היהודיות ראו סקירה מאת התאחדות בעלי הבתים והמגרשים של שכונת פלורנטיין, 4.2.1940, אצ"מ S25/5936.

זו מזו בצביון הלאומי, הדתי והתרבותי. כאמור, 'שכונות הגבול', פרט לשכונת מנשיה ושכונת קרטון המעורבת, היו יהודיות. מפאת הקרבה בין יפו לתל אביב היו השכונות שברצועת הגבול למרכז הכובד של יחסי הגומלין בין שתי הערים.

בעקבות המאורעות שפרצו בשנת 1936 הורע מצבן של השכונות היהודיות, וזה הידרדר עוד בשנות הארבעים. תלותן של השכונות האלה בשירותים העירוניים שסיפקה עיריית תל אביב הלכה וגברה משנה לשנה. למן שנת 1945 ואילך הרבתה העיתונות העברית לפרסם ידיעות שנועדו להמחיש את העזובה ואת הדלות ששררו בשכונות. זו תיארה את המצב החמור שאליו נקלעו השכונות ומתחה ביקורת נוקבת על עיריית יפו ועל הממשלה. תשומת הלב הופנתה בעיקר לתנאי השיכון הדלים ולמצב ההיגיינה הירוד והודגש מצבה הסוציו-אקונומי הירוד של האוכלוסייה שהתגוררה שם. אוכלוסייה זו היתה אז בת כ-27,000 נפש ועוד כ-4,000 יהודים שהתגוררו בשכונת קרטון ובסביבתה.¹⁴

ועד השכונות, שהוקם בשנת 1936, שם לו למטרה לטפל בתביעת הסיפוח ובענייני השכונות. הוועד הורכב מנציגים של שכונות פלורנטיין ושפירא, שנבחרו מתוך חברי הוועד של כל אחת מהשכונות. חברי ועד השכונות נודעו בפעילותם הציבורית ועשו אותה בהתנדבות. יש לציין כי למרות השקפותיהם הפוליטיות השונות של חברי הוועד, הם ידעו להתאחד לטובת ייצוג השכונות.¹⁵ את שכונת קרטון ייצג ועד משלה.

לעיריית תל אביב היה אינטרס מובהק לספח את השכונות האלה לשטחה, ובכך גם להביא לתיקונים בקו הגבול שחפצה בהם. בעיקרו של דבר שאפה עיריית תל אביב ליצור מצב שלא ייכללו בשטחה בתים או קרקעות של ערבים. מראשית שנות העשרים פעלה עיריית תל אביב להיפרד מיפו וניסתה למנוע כל תלות בעיר השכנה.¹⁶ ההתערערו במצב הביטחון שחלה מפעם לפעם בסביבת קו הגבול המחישה מבחינתה את הצורך להיפרד מיפו בהקדם ולצרף את השכונות אליה. המאורעות שפרצו בשנת 1936 חידדו במוסדות היישוב היהודי את הצורך להביא לאיחוד יהודי השכונות עם תל אביב. גם מרבית חברי מועצת עיריית תל אביב תמכו באיחוד והעניקו גיבוי לראש העירייה כל עוד נמשך העיסוק בסוגיה.¹⁷

בתקופת מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט התאפיינה המדיניות שנקט הצד היהודי בעיקר בניסיונות לעמוד על מהותה של הבעיה והשלכותיה ומכאן להגיע לפתרונה.¹⁸ מנגד, עיריית יפו התנגדה נחרצות להפרדת השכונות משטחה, ואילו ממשלת המנדט נקטה קו מדיניות

14 דוח מאת המחלקה המוניציפלית של ההסתדרות, 25.6.1945, אצ"מ J1/6610; רשימת יהודי שכונת מנשיה, 5.10.1945, אעת"א 4/4127.

15 על הקמת ועד השכונות ופועלו על והשינויים שחלו בהרכבו ראו: תמיר גורן, גאות ושפל: התפתחותה העירונית של יפו ומקומה בעימות היהודי-הערבי בארץ ישראל 1917-1947 (בפרסום).

16 על ההתנתקות של תל אביב מיפו ראו: Question of Tel Aviv and the Separation from Jaffa 1921-1936', *Middle Eastern Studies* (in press).

17 על גישתה של מועצת עיריית תל אביב לשאלת הסיפוח ראו: גורן, גאות ושפל.

18 גורן (לעיל הערה 1), עמ' 517-529.

שגרס כי אין הזמן מתאים מבחינה פוליטית לעסוק בפתרון הבעיה, ומכל מקום, כל פתרון יהיה כרוך קודם כול בהסכמת שתי העיריות על שינוי תוואי הגבול ביניהן.¹⁹ במחצית הראשונה של שנות הארבעים התגבשו בצד היהודי שלוש עמדות אשר לפתרון הבעיה: (1) סיפוח מלא לתל אביב; (2) הפרדת השכונות מיפו ללא סיפוח לתל אביב והשגת סטטוס מוניציפלי של מועצה מקומית כפתרון זמני. עמדה זו התבססה על ההערכה שלא במהרה ייקבע הסטטוס המוניציפלי של השכונות בשל עמדתן של עיריית יפו ושל הממשלה; (3) התנגדות לרעיון ההפרדה וחיזוק כוחו של היישוב היהודי ביפו. התומכים בעמדה זו, שהיו במיעוט, סברו כי אין לוותר על נוכחות היהודים ביפו, ואולם לקראת אמצע שנות הארבעים הלכה והתבססה התפיסה שיש לפעול בכיוון הסיפוח בלבד.²⁰ הרקע לכך היה סירובה של עיריית יפו להעניק לשכונות סטטוס של מועצה מקומית וההכרה בעובדה שגם אם יינתן, לא יהיה בו כדי לפתור את בעיית השכונות. הממשלה דבקה במדיניותה והצהירה כי העיתוי אינו מתאים לפתרון הבעיה.²¹ ואכן, עמדת הממשלה אשר לפתרון הבעיה נותרה בעינה. בסוף שנת 1944 הודיע ממלא מקום הנציב העליון כי אין הזמן מתאים לעסוק בסוגיה לנוכח סיום תפקידו של הנציב המכהן הלורד גורט (Gort) וכניסתו הצפויה של הנציב החדש אלן קאנינגהם (Cunningham), שנתמנה לתפקיד בסוף שנת 1945.²² מדבריו של ממלא מקום הנציב עלה שצפויה התמהמהות נוספת בפתרון הבעיה. עם זאת, נראה שדבריו נטעו מידה מסוימת של אופטימיות בקרב הציבור היהודי, שהניח כי הנציב החדש יכריע בסוגיה.

סטטוס של מועצה מקומית כחלופה זמנית

במכתב ששלח ישראל רוקח, ראש עיריית תל אביב, לנציב העליון בחודש ינואר 1945 הוא דרש להביא לאלתר לפתרון הבעיה. בין השאר ביקש רוקח להבהיר: 'הנטל הכספי המוטל עלינו גדל והולך משנה לשנה ואין ביכלתנו להמשיך במתן השירותים אלא אם כן ימצא תקון רדיקלי לכל הבעיה - ואין ספק שהפתרון היחידי הוא ספוחן של השכונות לתל אביב'.²³ הנהלת הסוכנות היהודית והוועד הלאומי תמכו ברוקח. לקראת סוף החודש נפגש משה שרתוק, ראש המחלקה המדינית בסוכנות היהודית, עם הנציב העליון והעלה את בעיית השכונות. הנציב, לדברי שרת, גילה עניין רב בנושא והבטיח לטפל בו, אך ביקש לברר תחילה מה עשויה להיות תגובתה של עיריית יפו להצעת הסיפוח.²⁴ חברי

19 שם, עמ' 517.

20 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות עם מושל המחוז, 20.1.1944, אצ"מ S25/5936.

21 ממלא מקום הנציב העליון לראש עיריית תל אביב, 4.9.1944, א"מ 2/397/12.

22 ממלא מקום הנציב העליון לישראל רוקח, 4.9.1944, א"מ 2/397/12.

23 ישראל רוקח לנציב העליון, 7.1.1945, אעת"א 4/2209.

24 משה שרתוק ליצחק בן-צבי, 23.1.1945, אצ"מ J1/6610.

ועד השכונות סברו שאין להמתין להחלטת הנציב. הם קראו לכנס ישיבה בהשתתפות הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי כדי לטפל בבעיות השוטפות שהתעוררו מפעם לפעם, שכן לדבריהם, החמיר המצב בשכונות מיום ליום. בפגישה שהתקיימה בין הוועד לגריג (Greig), ממלא מקום מושל המחוז, התייחס הוועד במיוחד לעניין הזנחת השכונות והפנה אצבע מאשימה כלפי עיריית יפו על שאין היא מבצעת את העבודות הציבוריות המעטות שהתחייבה לבצע בשכונות. בתגובה האשים גריג את הוועד בהתנכרות לעיריית יפו והבהיר כי ההכרעה בעניין השכונות הועברה לידי השלטונות בירושלים.²⁵ אלא שהנציב העליון סבר שאין הזמן מתאים לדון בכך. על כן הוא דחה את הבקשה להיפגש עמו בטענה הזאת:

‘such an interview at the present time could not achieve any good purpose’²⁶.

בחודש פברואר נקלעה מועצת עיריית יפו למשבר, ובגללו הגישו את התפטרותם חמישה מחברייה הערבים. הסיבה להתפטרות היתה חילוקי דעות בקרב חברי המועצה אשר לחוב כספי שנדרשה העירייה להעביר לעיריית תל אביב עבור שירותים סוציאליים לשכונות היהודיות ביפו. היות ועיריית יפו התעכבה בהעברת הסכום שהתחייבה להעביר לעיריית תל אביב בהתאם להסכם ביניהן, הורה ממלא מקום המושל לעיריית יפו לשלם את החוב לאלתר. העיתונות הערבית תקפה את ממלא מקום המושל על הצעד שנקט וראתה בו אחראי למשבר. עוד גרסה העיתונות כי עיריית יפו לא חרגה כלל מן ההסכם עם עיריית תל אביב וכי העיכוב בהעברת הסכום נבע מכך שהעירייה טרם הספיקה לגבות אותו מתושבי השכונות.²⁷ עקב התפטרותם של חברי מועצת העירייה הועברה ההכרעה בעניין לנציב העליון. העיתונות העברית ראתה במשבר עדות מוצקה לגישתה של עיריית יפו כלפי השכונות. כך למשל בעיתון ידיעות אחרונות נטען כי המשבר צריך ‘לשכנע את השלטונות כי כל עוד תהיינה שכונות נתונות למרות יפו וזקוקות לעזרת תל-אביב לא יהיה קץ לחיכוכים בין יפו ותל אביב וממילא גם בין יפו והשלטונות ובין תל אביב והשלטונות.

המחלה החמירה. שוב אין עצה אלא – ניתוח.²⁸

בעקבות המשבר בעיריית יפו וגישתו של הנציב בשאלת הסיפוח ניתנה הדעת בקרב הנהגת היישוב גם לפתרונות חלופיים. יצחק בן-צבי, יושב ראש הוועד הלאומי, טען כי במצב הקיים יש לדרוש מהשלטונות הקמת מועצה מקומית ולהציג זאת כפתרון זמני לעניין הסיפוח.²⁹ עמדתו היתה כי אין לוותר על היישוב היהודי בערים המעורבות, ובהן יפו.

25 המשקיף, 3.2.1945; הַבְּקָר, 4.2.1945; דבר, 4.2.1945; ידיעות אחרונות, 5.2.1945.

26 המזכיר הראשי למושל המחוז, 1.3.1945, א"מ 2/397/12.

27 ידיעות מהעיתונות הערבית, 1945, הארכיון לתולדות ההגנה (להלן: את"ה) 105/182; הַבְּקָר,

13.2.1945; הארץ, 14.2.1945; ידיעות אחרונות, 18.2.1945.

28 ידיעות אחרונות, 20.2.1945. וכן ראו: דבר, 20.2.1945; הַבְּקָר, 4.3.1945.

29 האפשרות להקמת מועצה מקומית התבססה על פקודת המועצות העירוניות משנת 1921. לפיה הוסמך הנציב העליון, בהמלצת מושל המחוז ובהסכמת מועצת העירייה הנוגעת בדבר, להכריז על רובע עיר, שנבדל בצרכיו ובמאפייניו משאר חלקי העיר, מועצה מקומית מיוחדת. סטטוס זה אפשר בין השאר להטיל מסים על נכסי התושבים ולערוך מדי שנה בשנה תקציב ולהגישו לאישור השלטונות.

בכינוס של ההסתדרות, שהתקיים בחודש מארס ויוחד לנושא הערים המעורבות, התייחס בן-צבי לבעיית השכונות. הוא ראה בה בעיה מיוחדת וכאובה מאוד. לדידו, לא היה ספק שהשכונות צריכות לקבל סטטוס מיוחד. בדבריו על בעיית היהודים ביפו עמד על חשיבות נוכחותם של היהודים בערים המעורבות. הוא סבר כי הבעיה 'הזאת של ישוב יהודי בתוך עיריה ערבית, אולי תתמעט, אבל תמיד יהיה ערך רב, לפעמים ערך כיבושי, לישוב היהודי בערים המעורבות [...] ולכן אני חושב, שהבעיה הזאת איננה מתחסלת כל כך על נקלה'.³⁰ באמצע חודש מאי נפגש רוקח עם הנציב העליון כדי לשכנעו למנות ועדת גבולות שתחקור את תביעת תושבי השכונות לשינוי הגבולות. עוד בטרם אמר את דברו הקדימו הנציב באמרו כי: 'we had been stalling on this subject because while recognizing the logic of the Jewish case we did not think that the time was suitable to take a

³¹. 'step which might cause the Arabs great annoyance'

רוקח הבהיר בתשובתו לנציב כי אם לא תיפתר הבעיה כעת, היא כבר לא תיפתר בכלל. אמנם הנציב לא דחה על הסף את דרישתו של רוקח, אך הוא ביקש לחשוב בדבר. ברם בחלוף זמן קצר התברר שהנציב נותר נחוש בעמדתו. בסוף חודש יוני יידע המזכיר הראשי את מושל המחוז כי בנוגע לשכונות היהודיות: 'there is no intention of considering the

³². 'problem in question in the near future'

דברים ברוח דומה השמיע מושל המחוז לפני ועד השכונות. המושל הבהיר כי בנסיבות הקיימות אין בדעתה של הממשלה - או באפשרותה - לעסוק כעת בשאלה. לנוכח הדאגה של תושבי השכונות הבטיח המושל כי עיריית תל אביב תמשיך לספק את שירותיה לשכונות. עם זאת, הוא הדגיש כי אין בכוונתו להתערב בניהול העיר יפו כדי להביא להגדלת התקציב לתל אביב.³³ כמו בשנים קודמות הודיעה עיריית תל אביב שאין ביכולתה להמשיך לתמוך בשכונות, אלא אם תקבל תוספת כספית גדולה.

כאמור, המשבר שאליו נקלעה מועצת עיריית יפו בחודש פברואר 1945 היה תולדה של חילוקי דעות בין חברי המועצה הערבים בנוגע להקצבה שתקציב עירייתם לעיריית תל אביב תמורת שירותים סוציאליים שהיא תעניק לשכונות היהודיות ביפו. בהסכמת השלטונות הוחלט אפוא להקים ועדה ממונה שתנהל את ענייני העיר עד עריכת יום

30 פרוטוקול הכינוס של ההסתדרות, 19.3.1945, ארכיון תנועת העבודה (להלן: אה"ע) IV219B/289.

31 פרוטוקול ריאיון עם הנציב העליון, 17.5.1945, א"מ 2/397/12.

32 המזכיר הראשי למושל המחוז, 25.6.1945, א"מ 2/397/12.

33 פרוטוקול ריאיון עם מושל המחוז, 1.6.1945, אצ"מ J1/6610.

34 למן תחילת שנות הארבעים היה מאיר אמולג הנציג היהודי היחיד במועצת עיריית יפו. נציגי השכונות הביעו אי-שביעות רצון מכך, והדבר נתפס כקיפוח. ועד השכונות דרש למנות עוד שני נציגים יהודים, ובכך להגדיל את הנציגות היהודית לשלושה באי כוח. מן ההיבט הדמוגרפי נטען כי ביישוב היהודי ביפו יש יותר משליש מאוכלוסיית העיר. הנימוק לדרישה זו התבסס על הנחה שחיווק כוחם של היהודים במועצה ישפר את מצבן של השכונות. בסופו של דבר החליט הוועד לא לשלוח נציגים נוספים למועצת העירייה כל עוד לא יימצא הפתרון הרצוי לבעיית השכונות.

הבחירות. בסוף חודש מארס פורסם בעיתון הרשמי של הממשלה הרכב הוועדה הממונה. בוועדה היו שמונה חברים ערבים, ולא היה בה שום נציג יהודי. מבחינת השלטונות, מקומה של הנציגות היהודית נותר בסימן שאלה, שכן בקרב מוסדות היישוב היהודי היו הדעות חלוקות אשר למינוי נציגות יהודית בוועדה הממונה. מאיר אמזלג, הנציג שכיהן באותה עת, לא התכוון כלל להתפטר,³⁴ אך לנוכח ההתייחסות לשאלת הסיפוח נדרשו המוסדות להכריע בשאלת ההשתתפות בהרכב הוועדה הממונה. מושל המחוז פנה לוועד השכונות וביקש רשימת מועמדים כדי לבחור ממנה נציג אחד, אלא שהוועד חשש שמא היענות לבקשה זו תותיר בשלטונות רושם כאילו ויתרו על עניין הסיפוח לתל אביב.³⁵ רוב חברי הוועד גרסו כי אין להשתתף בוועדה הממונה; כאמור, מתוך תפיסה שצעד זה יחליש במידה ניכרת את דרישת הסיפוח. היו שתמכו בהצטרפות, אך הם היו במיעוט. טענתם היתה כי נקרתה הזדמנות להשפיע על הנעשה בעירייה לטובת הצד היהודי ולדרוש את מינויים של שלושה נציגים יהודים לפחות.³⁶ לחיזוק טענתם הם אמרו שגם אם תמומש דרישת הסיפוח, יישארו יהודים ביפו. כך או כך, עמדת הרוב תאמה את דעת המוסדות. הן הוועד הלאומי הן המחלקה המוניציפלית של ההסתדרות סברו כי אף שהסיפוח במצב הקיים אינו עומד על הפרק, אין לנקוט עמדה חיובית שתשמש תקדים למציאת פתרונות אחרים ולהשתתפות בעירייה. עם זאת, בן-צבי סבר כי תמורת הוויתור הזמני על דרישת הסיפוח יש לדרוש פיצוי; הוא התכוון בדבריו לסטטוס של מועצה מקומית נוסף על נציגות הולמת בעירייה. הדרישה להגדיל את מספר הנציגים התבססה על העובדה שבועדה הממונה ישבו שני נציגים נוצרים, אף שמספר הנוצרים ביפו היה כחצי ממספר היהודים. לפיכך נטען כי היהודים זכאים לדרוש נציגות גדולה יותר, של שלושה חברים לכל הפחות.³⁷

מושל המחוז ניאות להגדיל את נציגות היהודים בעירייה. בפגישה שהתקיימה בין המושל לוועד השכונות בעניין זה הביע הוועד את חששותיו שמא תתפרש הסכמה זו כנסיגה מתביעת הסיפוח ושמא ממילא לא יהיה בה כדי להביא לפתרון בעיית השכונות. המושל טען כי החשוב מכול הוא שיהיה להם ייצוג אשר ייתן ביטוי לדרישותיהם, גם אם לא יושגו דרישות התושבים היהודים במלואן, ברם הוועד החליט כי אין בכוונתו להשתתף בוועדה הממונה.³⁸ באותה עת אישרה הממשלה את מינויו של ד"ר יוסף היפל לראשות הוועדה הממונה. מינויו היה צפוי. האיש היה מוכר היטב לשלטונות מתוקף התפקידים הציבוריים שמילא ונחשב דמות ציבורית אהודה על הציבור היפוואי.

בחודש יולי 1945 הכריזה הממשלה על בחירות למועצות העירוניות. על הפרק עמדה שאלת הרכבת ועדת הבחירות. בהסכמת מושל המחוז נקבע כי זו תורכב מעשרה חברים:

35 דיווח מאת יצחק בן-צבי על הישיבה עם ועד השכונות, 25.2.1945, אצ"מ J1/6610.

36 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות, 26.2.1945, אצ"מ J1/6610.

37 פרוטוקול הישיבה של המחלקה המוניציפלית של ההסתדרות, 5.4.1945, אצ"מ J1/6610; אפרים פורדר ליצחק בן-צבי, 6.4.1945, אצ"מ J1/6610.

38 פרוטוקול ריאיון של מושל המחוז וועד השכונות, 1.6.1945, אצ"מ J1/6610; מושל המחוז למזכיר הראשי, 19.6.1945, א"מ 2/397/12.

שבעה ערבים ושלושה יהודים; יהודים אלה נועדו לייצג את השכונות שפירא, פלורנטין וקרטון. עניין זה ושאלת הבחירות בכלל העמידו את מוסדות היישוב בפני ההכרעה בשאלה אם יש להשתתף בבחירות. אפרים פורדר, איש המחלקה המוניציפלית של הוועד הלאומי, ציין בפני יצחק בן-צבי כי בקרב ועד השכונות הדעות חלוקות: 'אין דיעה אחידה ביחס להשתתפות בהן. צד אחד דורש להחרימן, כדי להפגין את ההפרדה הרוחנית מיפו; מאידך הצד השני איננה רואה את עצמה רשאית לעזוב "עמדה" יהודית באזור מעורב. יהודי יפו מחכים להחלטת המוסדות'.³⁹

פורדר סבר כי יש לקבל את הצעת המושל אשר למינוי שלושה נציגים יהודים בוועדת הבחירות וכי יש להציב שני תנאים: תובטח ליהודים אותה הפרופורציה בהרכב מועצת העירייה וכן שקביעת אזורי הבחירות של היהודים תבטיח בחירת נציגות שתהיה 30 אחוזים לפחות.⁴⁰ בן-צבי קיבל עמדה זו. הוא גרס כי אכן, מינוים של שלושה נציגים יהודים בוועדת הבחירות משקף את היחס המספרי של היהודים באוכלוסיית העיר. כן הוא סבר כי יש לציין, נוסף על שני התנאים, כי יהודי השכונות אינם מוותרים על התביעות שהובאו בפני השלטונות בשנים האחרונות והתכוון לעניין הסיפוח לתל אביב. בן-צבי הדגיש כי אם לא ימולאו התנאים, יוכלו חברי הוועדה להודיע על התפטרותם, ובכך להביע אי-אמון בעירייה ובשלטונות.⁴¹

לקראת סוף חודש ינואר 1946 התכנסו חברי ועד השכונות וראשי המוסדות כדי להכריע בסוגיה. בישיבה הראשונה, שהתקיימה בלשכתו של ראש עיריית תל אביב, נחלקו עמדותיהם של חברי ועד השכונות. רוקח טען כי אין לקשור את בעיית השכונות עם ההשתתפות בוועדת הבחירות, שכן לדבריו:

אם ינתקו את השכונות מיפו ויספחו אותן לת"א אין פירושו שלא יהיו יותר יהודים בשטח יפו. הליכה לוועדת הבחירות פירושה ביטול המו"מ על סיפוח. השתתפות בוועדת הבחירות פירושה למעשה אח"כ השתתפות בבחירות עצמן. מרבית התושבים אינם אזרחי א"י ולא תהיה להם ממילא זכות בחירה.⁴²

עמיתיו של רוקח במועצת עיריית תל אביב שהשתתפו בדיון הביעו דעה דומה. אלה אף הציעו כי אם ישתתפו תושבי השכונות בבחירות, תשקול העירייה להפסיק להעניק להן את שירותיה. אשר לדעתו של יצחק בן-צבי, גרס אחד מהם: 'העצה ללכת לוועדת הבחירות היא עצה רעה מאד. מר בן-צבי לא צריך היה ליעץ מה שיעץ כי אין אפשרות קיום ליהודים ביפו – סופם להתנון בתוך יפו'. שרתוק שחתם את הדיון ביקש להבהיר כי השאלה העומדת על הפרק בשלב זה היא אם להשתתף בוועדת הבחירות, ולא אם לקיים בחירות. הוא סבר

39 אפרים פורדר ליצחק בן-צבי, 19.11.1945, אצ"מ S25/6610.

40 אפרים פורדר ליצחק בן-צבי, 15.1.1946, אצ"מ J1/6610.

41 יצחק בן-צבי לוועד השכונות, 16.1.1946, אצ"מ J1/6610.

42 פרוטוקול הישיבה, 22.1.1946, אעת"א 7 (14) 23.

כי אין לחשוש מהשתתפות בוועדת הבחירות וכי בכך יוכח כוחם של אזרחי יפו היהודים. עם זאת, את תשובתו הסופית ביקש למסור רק בתום דיון של הוועד הלאומי בנדון. כמה ימים לאחר מכן התכנסו במשרדי הסוכנות היהודית באי כוח מוסדות היישוב לדיון בסוגיה. שרתוק פתח את הדיון וסיפר על תוצאות הפגישה הקודמת, שהובעה בה עמדה שלילית ברורה כלפי השתתפותן של השכונות בוועדת הבחירות. בן-צבי התמיד בעמדתו, שיש להתנות את ההשתתפות בוועדת הבחירות בפתרון הסטטוס המוניציפלי של השכונות; הוא התכוון למועצה מקומית, כצעד לקראת הגשמת הסיפוח בסופו של דבר. הוא התנגד לעמדתו של רוקח. המחלוקת בקרב נציגי ועד השכונות נותרה בעינה. מרבית הנציגים התנגדו, אך היו שצידדו בשיתוף פעולה עם עיריית יפו, בטענה שהנוכחות בעירייה תשרת את האינטרסים של תושבי השכונות. התומך העיקרי בשיתוף פעולה היה עורך הדין משה בן-עמי, חבר בוועד השכונות ומזכיר כבוד של אגודת בעלי הבתים והמגרשים של השכונות; הוא גרס: 'גם למען ת"א אין לוותר על עמדותינו ביפו'. גם עורך הדין יצחק ליפוביץ, חבר בוועד השכונות וראש אגודת בעלי הבתים והמגרשים של השכונות, יצא נגד עמדת עיריית תל אביב ועמד על הצורך להשפיע מבפנים על הנעשה בעיריית יפו.⁴³

בתום הישיבה סיכמו שרתוק ובן-צבי כי יש להתנות את ההשתתפות בוועדת הבחירות במתן סטטוס של מועצה מקומית. ההחלטה הובאה לידיעתו של מושל המחוז; זה טען כי אין לקשור בין שני הדברים והודיע כי יעביר את העניין לטיפול השלטון המרכזי. בגילוי דעת שפרסם ועד השכונות בחודש מאי צוין כי לא ישתתף בוועדת הבחירות כל עוד לא נמצא פתרון מניח את הדעת לבעיית השכונות. התושבים נקראו אפוא שלא להשתתף בבחירות.⁴⁴ הערבים ראו באי-ההשתתפות בבחירות ניסיון להביא להחרפה ביחסים שבין הוועד לעיריית יפו, ובכך לקדם את ניתוק השכונות מהעיר. הם מתחו ביקורת על הממשלה בשל עמדתה המתמהמהת בנדון. והיות שמועד קיום הבחירות טרם נקבע, הועלה החשש שמא יקשרו אותו השלטונות בבעיית השכונות. עניין זה הטריד מאוד את יוסף היכל, שביקש לבסס את מעמדו בקרב תושבי עירו. הוא סבר כי בעיית השכונות עלולה להכריע את גורלו בבחירות, ולכן פעל כדי לעשות ממנה כלי שרת בידי, אשר יחזק את מעמדו בעיני הציבור מבית. מאז ואילך הקפיד להצטייר כמי שפועל לשמור על העיר יפו מפני היהודים.

ההכרזה על מרד מסים והשלכותיו

במסיבת עיתונאים שהתקיימה בתחילת חודש ספטמבר 1945 הודיע ממלא מקום הנציב העליון כי עניין השכונות אינו נתון כלל להכרעת הממשלה. הוא ציין שגם אם הממשלה

43 פרוטוקול הישיבה המשותפת, 28.1.1946, אצ"מ J1/6610. על עמדת עורך הדין בן-עמי ראו: המשקיף, 4.9.1945.

44 דבר, 16.5.1946; המשקיף, 16.5.1946; הבקר, 17.5.1946.

סבורה כי רצוי לנתק את השכונות מיפו, היא לא תעשה זאת על דעת עצמה. מכל מקום, הוא הדגיש, אין בכונת הממשלה לאכוף בכוח החלטה כלשהי בנדון. הממשלה סברה כי הבעיה עשויה להיפתר אך ורק בהסכם בין שני הצדדים הנוגעים בדבר תוך כדי התדיינות ישירה ביניהם. רוקח הסתייג מדבריו של ממלא מקום הנציב וגרס שאין בדרך שהוצעה כדי לפתור את הבעיה. הוא חזר על דרישתו להקים ועדת גבולות שישתתפו בה כל הנוגעים בדבר כצעד היעיל ביותר להביא לידי פתרון הבעיה.⁴⁵ חיזוק לעמדתו של רוקח ניתן באותה העת בנאום שנשא יוסף היכל בקול ירושלים, תחנת הרדיו הרשמית של ממשלת המנדט. בדבריו גינה בחריפות את היישוב היהודי וקרא שלא לבוא אתו במגע. נאומו עורר תגובות קשות בקרב הציבור היהודי. העיתונות העברית הציגה את דבריו כנאום הסתה והפנתה אצבע מאשימה כלפי הנהלת שירות השידור המנדטורי על שנתנה לאיש במה להשמיע את דבריו. בשכונות עצמן הופצו כרוזי מחאה נגד ראש העירייה. בכרוזים נאמר כי לא היסס להשמיע את דבריו בה בשעה שמשכורתו משולמת מקופת העירייה, ש-40 אחוזים מהכנסותיה באים מהיהודים. היכל הזהיר כי אם ימשיך בדרך זו, ידעו תושבי השכונות להסיק את המסקנות ולדאוג שכספיהם יפסיקו לזרום לקופת העירייה.⁴⁶

חודשים ארוכים דרש ועד השכונות להגדיל את סכום ההקצבה לניקיון. לדבריו, הסכום שנקבע למטרה זו לא הספיק בשל התרחבות השכונות ובשל הגידול במספר התושבים, אולם העירייה סירבה להגדיל את ההקצבה. בתגובה הזהיר הוועד את השלטונות כי אם תתמיד העירייה בסירובה, יפסיקו תושבי השכונות לשלם את מסי העירייה וישתמשו בכספים אלו לתועלת השכונות. לנוכח הסכסוך המחריף עם העירייה ביקש הוועד להיפגש בדחיפות עם המזכיר הראשי, אך לא נענה. במכתב ששלח מושל המחוז למזכיר הראשי, הוא המליץ שלא לקיים את הפגישה. לדבריו, הפגישה נועדה לעסוק בסוגיית הסיפוח, ולפיכך הוא מצא לנכון להבהיר: 'this difficult problem is well known to government and to grant an interview would only raise hopes which might subsequently prove difficult to fulfill'⁴⁷.

בסוף חודש ספטמבר החליט הוועד להשבית את שירות הניקיון בשכונות מ'1 באוקטובר. בתום שבועיים לשביתה, ומשלא חלה התקדמות כלשהי, הזהיר הוועד כי אם לא תיפתר בעיית הניקיון, ידאג לבצע את העבודה וינכה ממסי התושבים לעירייה את הכספים ששמשו למטרה זו. בד בבד פנה הוועד לעיריית תל אביב כדי שתקבל עליה את שירות הניקיון בשכונות. זו נענתה לדרישה, והעניין הועבר לטיפול השלטונות, ואולם הסכמתה של עיריית תל אביב לא זכתה לאישור השלטונות. נראה כי מלכתחילה היה הסיכוי לכך קלוש. ובינתיים ככל שנקף הזמן, כן גבר החשש מפני התפרצות מחלות. בתום

45 ישראל רוקח לסגן מושל המחוז, 11.9.1945, אעת"א 4/2209. על מסיבת העיתונאים עם ממלא מקום הנציב העליון ראו: ידיעות אחרונות, 6.9.1945; המשקיף, 6.9.1945; דבר, 6.9.1945.

46 הצפה, 5.9.1945; המשקיף, 10.9.1945.

47 מושל המחוז למזכיר הראשי, 13.10.1945, א"מ 2/397/12.

שלושה שבועות הורה הוועד על סיום השביתה והודיע כי תושבי השכונות יפסיקו את תשלום המסים לעירייה. שירות הניקיון עבר לידי הוועד; זה גבה מהתושבים כספים עבור עבודות הניקיון על חשבון המס לעירייה.⁴⁸ הידיעה על נקיטת צעד זה נמסרה למושל המחוז בעוד מועד. השלטונות ראו במעשה זה מרד מסים לכל דבר. הביקורת נמתחה גם על היכל, אשר קומם נגדו חלק מהאוכלוסייה הערבית בעקבות המצב שנקלעה אליו העירייה. החשש היה שמא לא תוכל העירייה לאזן את תקציבה, שכבר היה בגירעון, אם יתמידו יהודי השכונות בסירובם לשלם מסים.

מאז פרצה שביתת הניקיון פעלו הערבים לעשות אותה סוגיה בעלת אופי פוליטי בעליל. תביעת השכונות תוארה בעיתונות הערבית כפגיעה בכבודה ובריבונותה של העיר הערבית. כלפי הממשלה נטען כי אילו סייעה לעירייה, לא היו השכונות נוקטות מרד מסים. בעיתונות יצאה קריאה לפזר את ועד השכונות בגין הצעד שנקט. בתזכיר שנשלח מטעם קבוצה גדולה של סוחרים ובעלי עסקים מיפו למושל המחוז צוין כי יש לגנות את מרד השכונות. עיריית יפו שלחה מכתב לנציב העליון ודרשה את התערבותו לאלתר.⁴⁹ גובי מס מטעם העירייה שבאו לשכונת פלורנטין אולצו לעזוב את המקום לאחר שתושבי השכונה פעלו לגרשם. בעיתונות הערבית נכתב כי העירייה כשלה בהטלת מרותה על שכונת פלורנטין, והממשלה נדרשה להגן על כבודה של העירייה הערבית מפני 'השכונות המתמרדות נגד יפו'.⁵⁰

ההכרזה על הפסקת תשלום המסים חידדה את היחסים בין ועד השכונות לעיריית יפו. בעקבות המצב שאליו נקלע הוועד נדרשה הכרעה מיידית בשאלת הניתוק מיפו. בסוף חודש נובמבר התכנסו ראשי מוסדות היישוב כדי לדון בעניין. תחילה נמסרה מטעם הוועד סקירה על מצב העניינים מאז הושבת שירות הניקיון והובהר כי לנוכח ההתפתחויות לא יוכל הוועד לעמוד בהתנגדותו ללא תמיכת המוסדות. רוקח הטיל ספק בנכונות דרכם של תושבי השכונות: 'הקהל יתרגל לא לשלם מסים ויהיה קשה להחזיר את הסדר', אמר. הוא טען שיש לחדש את תביעת הסיפוח לתל אביב. לפיכך הציע לחבר תזכיר שיוגש לממשלה, ובו דרישה למנות ועדת גבולות. לדבריו, בחלוף חודש ימים, ואם תתעלם הממשלה מהתזכיר, יש לשקול שלוש אפשרויות כחלופות, בהתאם לסדר העדיפויות הזה: (1) עיריית תל אביב תכריז על סיפוח השכונות ותגבה מהן מסים; (2) ועד השכונות יטפל בארגון גביית המסים. אלה יועברו לעיריית תל אביב במלואם; (3) ועד השכונות יחתום על הסכם עם עיריית יפו. דב יוסף, נציג הסוכנות היהודית, סבר שאין לצפות לתשובה חיובית מצד השלטונות בעניין הסיפוח. היועץ המשפטי של הוועד

48 על תוכן הכרוז שהופץ מטעם תושבי השכונות, הקורא לאי-תשלום מסים לעיריית יפו, ראו: הבולשת הבריטית (CID) למזכיר הראשי, 26.11.1945, א"מ 2/397/12.

49 ידיעות מהעיתונות הערבית, 1945, את"ה 105/184; ידיעות מהעיתונות הערבית, 1945, את"ה 105/185; המשקיף, 1.11.1945; הבקר, 1.11.1945.

50 פלסטין, 20.11.1945 ו-21.11.1945; ידיעות מהעיתונות הערבית, 6.12.1945, את"ה 105/389.

הלאומי ביקש להבהיר כי גם אם תוקם ועדת גבולות, באפשרותה לעכב את פתרון הבעיה למשך תקופה ארוכה, ואפילו לפרק זמן של שנים. עם זאת, המשתתפים היו תמימי דעים שיש לפעול בכיוון הסיפוח. בתום הדיון הוחלט שיש לפנות לנציב העליון בדרישה למנות ועדת גבולות: 'בינתיים אסור לנתק את הקשרים עם העיריה והשלטונות, אלא מותר רק לחדדם', סיכם בן-צבי.⁵¹

תגובת השלטונות והציבור הערבי

עקב החלטת ועד השכונות להפסיק את תשלום המסים פעלו השלטונות במהרה כדי ליישב את המשבר. למן תחילת שנת 1946 תכפו המגעים בין שלטונות המנדט ובין ועד השכונות ועיריית יפו. בפגישה שהתקיימה אצל מושל המחוז באמצע חודש ינואר טען הוועד כי אין ביכולתה של עיריית יפו לספק את השירותים הדרושים לתושבי השכונות. כן הוא הדגיש כי פתרון בעיותיהן של תושבי השכונות תלוי לא רק בהסדר הכספי של שירות הניקיון. המושל הודיע כי בכוונתו להמליץ לפני הממשלה על מתן סטטוס חוקי לגביית מסים בשכונות שיתבצע על ידי ועד עיר או באמצעות מועצה מקומית.⁵² עמדת חברי הוועד היתה שאין להסכים לפתרון של ועד עיר מטעמים של חוסר שליטה והשפעה על חלוקת הכספים הנכנסים מתושבי השכונות לקופת העירייה. על כן הועדפה האפשרות של מועצה מקומית, אך בלי שוויתרו על התנאי להסתפח בעתיד לתל אביב.⁵³ עמדה זו היתה מקובלת על כל היהודים הנוגעים בדבר: עיריית תל אביב, הסוכנות היהודית והוועד הלאומי. ברם הצעה זו ירדה מהפרק, שכן המושל הציע הצעה חדשה. באמצע חודש פברואר הודיע המושל לוועד השכונות כי עיריית יפו דוחה את שני הפתרונות. היות והחוק חייב את קבלת הסכמתה של העירייה להקמת מועצה מקומית, לא היה אפשר להקימה אלא על ידי תיקון החוק. אלא שהמושל הבהיר כי במצב הנוכחי אין הממשלה נכונה לצעד כזה. עם זאת, אמר המושל, עיריית יפו הכירה בעובדה שיש צורך במקורות כספיים נוספים כדי לממן את השירותים עבור השכונות, ולפיכך היא הציעה להסדיר הטלת מסים נוספים על תושבי השכונות, אשר ישמשו למענם. על פי הצעה זו, כספי המסים האלה יהיו קרן מיוחדת שתהיה נתונה לביקורת נציגי השכונות בתוך עיריית יפו. המושל הבהיר כי אמנם אין הממשלה יכולה לכפות סטטוס של מועצה מקומית, אך היא יכולה להסדיר בחוק תשלום מסים נוספים.⁵⁴ תגובתו של הוועד

51 פרוטוקול הישיבה של מוסדות היישוב, 26.11.1945, אצ"מ J1/6610.

52 על בסיס חוק העיריית משנת 1934 ניתנה לנציב העליון הסמכות לכונן בערים ועדי עיר. לוועדים אלו ניתנה הסמכות להטיל מסים, נוסף על מסי העירייה, באמצעות הוספת אחוז מסוים לסך הכללי של מסי העירייה.

53 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות עם מושל המחוז, 22.1.1946, אעת"א 7 (14)/23.

54 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות עם מושל המחוז, 12.2.1946, אצ"מ J1/6610.

היתה אכזבה ומורת רוח. בפגישה נוספת שהתקיימה ביניהם כעבור שלושה ימים הודיע הוועד למושל כי הוא דוחה את הצעתו. מכיוון שאפשרות זו ירדה מהפרק יצא המושל בהצעה חדשה. בפגישה שהתקיימה בינו לוועד השכונות בסוף חודש פברואר אמר:

לצערי נוכחתי שאין אנו מתקדמים בכוון הנדרש על ידיכם. כעת הוברר לי בודאות שהועדה העירונית ביפו מסרבת להסכים שהממשלה תעניק לשכונות סטאטוס של מועצה מקומית. יתר על כן איני סבור שאוכל לשכנע אותם לתת את הסכמתם כפי שחוק המועצות המקומיות מחייב. מכל מקום ברור שהנציב העליון לא יוכל לפרסם בעיתון הרשמי את הצו המכונן של מועצה מקומית כזאת מבלי לקבל קודם לכן את הסכמתה של עיריית יפו, ולו אפילו הייתי ממליץ על כך. כל דיון נוסף על נושא זה הוא רק איבוד זמן. כעת נשאר לנו האפשרות היחידה להכנס בדיון על ועד עיר, משום שהנני נוטה להאמין כי חברי הוועדה העירונית ביפו לא יעוררו התנגדות נגד סטאטוס כזה. אך אם גם יתנגדו לכך, השלטונות לא יתחשבו לזה כי החוק אינו כובל את ידיהם לקבל הסכמה מוקדמת מאיזה שהוא גורם [...] האפשרות היחידה שבאה בחשבון לדון עליה היא צורת פשרה מתקבלת על הדעת במיזוגו של חוק המועצות המקומיות בחוקת ועד העיר על מנת להרחיב את הסמכויות של הגוף האחרון. מבחינה מעשית הכרחי להדגיש שביצוע מיזוג כזה יקח זמן ניכר. עליכם להבין רבותי שדעת הקהל הערבית לא תרשה בשום פנים כל נטיה מצד הוועדה העירונית ביפו ללכת בכוון הענקת סטאטוס של מועצה מקומית לשכונות [...] אם תהיה עמדתן של השכונות שלילית תתהווה עבורנו נקודת קפאון רצינית. בטיפולי בבעיה הזאת אינני יכול לחשוב על כל פשרה אחרת [...] זאת היא כבר בעיה מדינית גדולה. אחרי הכל נוכחנו כבר שהממשלה נמנעה מלטפל בבעיה מדינית זה חמש שנים ויותר. ואולי תמצא לנכון ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית לטפל בשאלה זאת [...] לממשלה אין כל כוונות להיכנס עתה לתוך סבך של בעיות פוליטיות.⁵⁵

כעבור כמה ימים נועדו יצחק בן-צבי ועורך הדין צבי ברנזון מהמחלקה המוניציפלית של ההסתדרות עם המזכיר הראשי. דבריו של המזכיר חיזקו את ההערכה כי יהיה אפשר לכלול בסטטוס של ועד עיר מקצת התקנות של מועצה מקומית. ברנזון סבר שיש לקבל את ההצעה כפתרון זמני בלבד והדגיש כי אין פירושו ויתור מצד השכונות על היפרדות מוחלטת מיפו והצטרפות לתל אביב. עוד ציין המזכיר כי בשיחה שקיים עם ראש עיריית יפו בנדון התרשם שהוא 'מרגיש בהכרח לותורים מסוימים'.⁵⁶ ואכן, באמצע חודש פברואר נפגש המזכיר הראשי עם יוסף היכל לשיחה שנסבה על היחסים בין עיריית יפו לשכונות. בתזכיר שהעביר היכל לידי המזכיר בנדון הוא לא הותיר צל של ספק בדבר עמדתה השלילית של עיריית יפו. לפיכך לא ברור מה סיבת האופטימיות שתלה המזכיר בגישת

55 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות עם מושל המחוז, 25.2.1946, אצ"מ J1/6610.

56 יצחק בן-צבי לישראל רוקח, 1.3.1946, אצ"מ J1/6610.

ראש עיריית יפו. מכל מקום, מיד לאחר פגישתו של המזכיר עם בן-צבי וברנזון הוא שלח מכתב למושל המחוז ועדכן אותו בפרטי השיחה. במכתבו ניכרת האופטימיות שהרגיש בעקבות השיחה:

There is at least this to be said: that the present demarches from Dr. Haikal on the one hand and from messrs. Ben Zvi and Berinson on the other are the first indications that I have ever seen in this hoary controversy of a desire, however small, to recede from the hitherto unrelenting stand taken up by both parties and to reach an acceptable settlement by compromise. Perhaps something may come of it.⁵⁷

ועד השכונות סירב לקבל את הפתרון של ועד העיר והודיע למושל כי הוא דבק בפתרון של מועצה מקומית בלבד כפתרון ביניים. בפגישה עם הוועד בתחילת חודש אפריל הביע המושל את אכזבתו:

אני מיאוש מעמדתכם זאת. היתה תקוה שאוכל ליצור ביניכם לבין הוועדה העירונית יחסים תקינים לאחר הקניית סטאטוס 'ועד עיר' לשכונות המאפשר להטיל מסים שיימצאו תחת בקורת עיריית יפו. דבר זה היה נותן לכם את העצמאות הנחוצה לשכונות. נראה שנכשלת במאמצי ועלי לדון כעת על הצעד לעתיד לבוא.⁵⁸

פעולות הנגד של הצד הערבי הואצו לנוכח הפעילות הערה של הצד היהודי במגעיו עם השלטונות להביא לפתרון בעיית השכונות ולנוכח הידיעה על בואה של הוועדה האנגלו-אמריקנית. העיתונות הערבית יצאה במתקפה חריפה והזהירה מפני הסכנה הצפויה ליפו אם ינותקו ממנהל השכונות. הודגש כי הערבים לא יסכימו להפרדה כלשהי של חלק משטחה של יפו וכי על הממשלה מוטלת החובה למנוע צעד כזה. השכונות נקראו לחזור בהן מהחלטתן ולשלם את מסייהן כסדרם.⁵⁹ תזכיר נשלח למושל מטעם המועדונים והאגודות הערביות ביפו, ובו הם מחו על הכוונה לספח את השכונות לתל אביב. רוב התזכיר יוחד להזים את טענות השכונות, והודגש בו הנזק שייגרם לעיר. כך צוין בו:

Your Excellency may think, as an appropriate solution, to cut off the quarters of Florontine, Shapiro and their neighborhood from the municipality of Jaffa. This is not a just decision. It may fulfill the wishes of the Jewish quarters, but it condemns to death the largest and most important Arabic city in Palestine.⁶⁰

57 המזכיר הראשי למושל המחוז, 2.3.1946, א"מ 2/397/12.

58 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות עם מושל המחוז, 5.4.1946, אצ"מ J1/6610.

59 ראו למשל: אלידפאע, 21.1.1946; פלסטין, 30.1.1946; ידיעות מהעיתונות הערבית, 30.1.1946, את"ה 105/297; פלסטין, 31.3.1946, 5.2.1946 ו-6.2.1946; ידיעות מהעיתונות הערבית, 7.2.1946, את"ה 105/297.

60 תזכיר מאת המועדונים והאגודות ביפו למושל המחוז, 9.2.1946, א"מ 2/397/12.

כדי להביא לפתרון הבעיה הציעו מחברי התזכיר להטיל על השכונות מסים גבוהים יותר, ובכך לתת מענה הולם לצורכיהן.

גם היכל פעל במרץ כדי לסכל כל אפשרות של מתן מעמד עצמאי לשכונות. לצורך מטרה זו הוא נועד עם הנציב העליון, עם המזכיר הראשי ועם מושל המחוז. בדבריו דאג להבהיר כי לא העירייה ולא תושבי יפו יסכימו להפרדת השכונות וכי מוטל על הממשלה לפתור את הבעיה על ידי מציאת פתרון צודק והוגן לשני הצדדים. הוא שיגר תזכיר לשלטונות, ובו פירט את עמדת הממשלה. עיקר התזכיר יוחד להבהרת עמדת הציבור הערבי בנדון, וצוין בו כך:

the public opinion looks to this problem in a much wider horizon which includes the question of the Town of Jaffa and its existence as a whole, and considers that this problem is a small picture of the Palestine cause. The Arabic public opinion requests that the Town of Jaffa should remain an Arab Town liable for expansion.⁶¹

השלטונות הודיעו כי בכוונתם להעביר את הבעיה להכרעה של הוועדה האנגלו-אמריקנית. בחומר שהגישו שני הצדדים – היהודים והערבים – בא לידי ביטוי עומק הפער שנוצר ביניהם. הוועד הלאומי והסוכנות היהודית הטילו על הממשלה את האשם באי-פתרון הבעיה. נטען כי כל עוד הממשלה נכנעת לעמדת הצד הערבי, תיוותר הבעיה בעינה. אשר לשכונות נטען כי הן חלק טבעי של תל אביב, ולמרות הפשרה שהוצעה לעיריית יפו בנדון, היינו מועצה מקומית, היא סירבה לכך בתוקף. 'ורק הממשלה מחזיקה אותן למרות רצונן בתחומי יפו ודבר זה מסבך את העניינים', הטעים שרתוק.⁶² עיריית תל אביב וועד השכונות עמדו בתזכיריהם על הצורך לספח את השכונות לאלתר. הודגש כי אין עיריית יפו יכולה לספק את צורכיהן וכי פתרון הבעיה יקל על עיריית תל אביב, שהנטל הכספי רובץ עליה.⁶³ את גישת הצד הערבי ייצג יוסף היכל בתזכיר שכותרתו 'עמדת הציונות כלפי יפו', שהוא הגיש לוועדת החקירה. התזכיר משקף היטב את עמדתו של היכל בעניין הסכסוך היהודי-הערבי בכלל. לדידו, יפו שיקפה את בעיית פלסטין כולה או כדבריו: 'בעיית יפו כלפי היהודים היא כבעיית פלסטין כלפי הציונות'.⁶⁴ בתזכיר סקר היכל את השתלשלות בעיית השכונות והביא נתונים מספריים שנועדו להזים את טענת הקיפוח של השכונות. בעיקרו

61 תזכיר מאת עיריית יפו, 10.2.1946, א"מ 2/397/12.

62 עזריאל קרליבך (עורך), ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית לענייני ארץ-ישראל, 'צ' ליימן, תל אביב 1946, עמ' 527, 663. וכן ראו דוח מאת הסוכנות היהודית לוועדת החקירה, 1946, אצ"מ S25/6493.

63 תזכיר מאת עיריית תל אביב לוועדת החקירה, מארס 1946, אעת"א 23/115; הבקר, 1.4.1946. נתונים על היקף ההוצאות של עיריית תל אביב לשירותי בריאות, חינוך ועזרה סוציאלית עבור תושבי יפו היהודים ראו: דוח כספי של עיריית תל אביב לשנת 1945-1946, את"ה 55/23.

64 תזכיר מאת יוסף היכל, 'עמדת הציונות כלפי יפו', 21.6.1946, את"ה 105/183.

של דבר טען כי אין כל הצדקה ממשית לדרישת הסיפוח והביא כמה נימוקים המבטאים את עמדת הערבים: (1) העובדה שבשכונות התגוררו יהודים אשר היו מיעוט בקרב תושבי העיר אינה מצדיקה ויתור על חלק זה של העיר לטובת תל אביב, מה גם שעיריית יפו השקיעה בשכונות סכומים ניכרים להתפתחותן. אין זה הגיוני להרחיב את גבולותיה של תל אביב על חשבון יפו, שבעצמה זקוקה להרחבת שטחה; (2) סיפוח השכונות ימחיש עוד יותר את היותה של יפו עיר מוקפת יישובים יהודיים, ודבר זה יגביל את התפתחותה. הנוק שייגרם ליפו בשל כך יהיה בלתי הפיך, והיא תאבד את מעמדה כעיר הערבית החשובה ביותר בפלסטין; (3) מטרת הסיפוח, שהיא חלק מתכנית ידועה מראש, לתת בידי היהודים את השליטה על יפו כולה ולעשותה חלק מרצף ההתיישבות היהודי.⁶⁵ בסקירה כולה הושם הדגש על מעמדה המיוחד של העיר בעיני הערבים. בתזכיר צוין חד־משמעית כי הצד הערבי לא ייתן לנתק את השכונות מיפו. היכל גרס כי פתרון צודק לבעיה יושג רק אם יכירו יהודי יפו בהיותה עיר ערבית, וכמיעוט בתוכה – ישלימו עם צביונה. את בעיית סיפוק השירותים לתושבי השכונות קיווה לפתור באמצעות הטלת מסים גבוהים מאלה ששילמו שאר תושבי העיר. בחלק המסיים את התזכיר הודגש כי אין מקום למשא ומתן בנדון. היכל קיווה כי ועדת החקירה תכוון לדעתו.

היהודים מתחו ביקורת נוקבת על הדוח שהגישה ממשלת ארץ ישראל לוועדת החקירה בנדון. נטען כי הפרק שיוחד לבעיית השכונות הציג תמונה לא מדויקת ואף מסולפת של תיאור העובדות והשתלשלות העניינים במאבקן של השכונות. בן־צבי התרעם על שהממשלה כינתה את יפו בדוח שלה 'העיר הערבית יפו', אך מנעה את התנתקות השכונות מיפו, אף שזו לא סיפקה להן את שירותיה.⁶⁶ לעניין זה יחד מאמר בגיליון הראשון של ילקוט מוניציפאלי, שיצא לאור מטעם המחלקה המוניציפלית של הוועד הלאומי. לדידו של מחבר המאמר, הכינוי 'יפו הערבית', ששימש בדוח, עומד בסתירה לנתונים הדמוגרפיים שהובאו בו. שהרי, תהה המחבר, כיצד זה עד אז התייחסו השלטונות ליפו כאחת מעריה המעורבות של הארץ, ולמן פרסום הדוח הנדון השתנה הסטטוס שלה לעיר ערבית. כראיה לעניין הפנה את תשומת הלב לפרק האוכלוסין בדוח המפרט את רשימת הערים ואוכלוסייתן לפי הרכבן הדתי. על פי המצוין, יהודי יפו היו 30 אחוזים מסך האוכלוסייה. בעקבות זאת, תהה המחבר, כיצד זה הוגדרה צפת עיר מעורבת, אף שתושביה היהודים הם כ־20 אחוזים מאוכלוסייתה, ואילו יפו סווגה כעיר ערבית, אף ש־30 אחוזים מתושביה יהודים. את סיבת השינוי הפתאומי בעמדת הממשלה בעניין הגדרתה של יפו תלה המחבר ברצונה לרצות את ערביי יפו לפני ועדת החקירה.⁶⁷

65 ש.ם.

66 המשקיף, 8.5.1946 ו־14.5.1946. אפרים פורדר טען כי השימוש של הממשלה בכינוי 'יפו הערבית' הוא הוכחה לכך שאינה מכירה בזכות היהודים לנציגות בעיריית יפו. זו היתה לדעתו עילה נוספת לתביעת הסיפוח.

67 אבי אביבה, 'השכונות היהודיות של יפו', ילקוט מוניציפאלי, א (1946), עמ' 17-20. המחלקה המוניציפלית של הוועד הלאומי החלה לפעול באביב 1945.

ועדת החקירה, לאכזבת השלטונות, לא מצאה מזור לבעיה, וזו נותרה בעינה. אך אף שהבעיה נקלעה למבוי סתום, ניסה מושל המחוז לשבור את הקרח בין היהודים לערבים. הוא חשב כי מוטב להפגיש את ועד השכונות עם היכל מתוך הנחה שכך ייטיבו לסדר את העניינים ביניהם. לאחר שקיבל המושל את הסכמת שני הצדדים נועד עורך הדין בן-עמי עם היכל. השניים שוחחו על האפשרות לפתור את הסכסוך בין השכונות ובין העירייה. היכל הודיע כי יסכים להכיר רשמית בוועד השכונות כרשות מוניציפלית שיועברו לידיה גם סמכויות מסוימות, ברם מליאת ועד השכונות החליטה לדרות את הצעתו של היכל בנימוק כי כללה למעשה הסכמה להטלת מסים כפולה על תושבי השכונות.⁶⁸ בכך נסתם הגולל על מהלך זה. מושל המחוז הביע את דעתו בעניין במכתב למזכיר הראשי כדלקמן: 'I now feel that if the Municipal Commission and the Jewish quarters are unable to reach an agreement between themselves, the question must be decided finally⁶⁹ by Government'

אלא שהממשלה לא התכוונה כלל לקבל החלטה בנדון. בחודש ינואר 1947 הודיע הנרי גרני (Gurney), המזכיר הראשי של ממשלת המנדט, שהממשלה אינה נכונה כעת לעשות שינוי כלשהו בגבולות שבין יפו ובין תל אביב. באותה הזדמנות התבקש גרני להתייחס לעניין גובה הוצאותיה של עיריית תל אביב על השכונות. חודשים רבים התריע רוקח על מצבה הכספי החמור של העירייה, שהגיע אז לשיא עקב היעדר תקבולים מצד הגופים הנוגעים בדבר שהיו שותפים במימון צורכי השכונות, מה גם שמאז הפסיקו תושבי השכונות לשלם מסים לעיריית יפו, הפסיקה זו להעביר את חלקה לעיריית תל אביב. ועד השכונות שהחל לארגן את הגבייה עצמאית התקשה לעשות כן. אין תמה אפוא שההכנסות לא תאמו את הציפיות. את האחריות למצבה הפיסקלי גלגלה עיריית תל אביב לפתחה של הממשלה. ובינתיים, כדי לכסות את הגירעון נאלצה להעלות כמה ממסי העירייה, למורת רוחם של תושביה. גרני ציין בתשובתו לסוגיה זו כי למעשה נמנע מעיריית יפו לגבות מסים מתושבי השכונות וכי הממשלה מקציבה לעיריית תל אביב סכומים למתן השירותים החיוניים בשכונות.⁷⁰

ההחלטה על החרמת הבחירות

בסוף שנת 1946 פורסמה בעיתון הרשמי, על פי פקודת העיריות, הפקודה על חלוקת העיר לאזורי בחירה. בהתאם לפקודה חולקה העיר לשלושה אזורי בחירה: אזור מוסלמי; אזור נוצרי; אזור יהודי (שכונת פלורנטין ושכונת שפירא). נקבע כי מועצת העירייה תמנה 11

68 פרוטוקול הישיבה של ועד השכונות עם מושל המחוז, 12.4.1946, אצ"מ J1/6610; הארץ, 22.5.1946; המשקיף, 22.5.1946.

69 מושל המחוז למזכיר הראשי, 21.5.1946, א"מ 2/397/12.

70 שאלות ותשובות מאת עיתון הפקר למזכיר הראשי, 1.1.1947, א"מ 2/397/12.

נציגים כדלקמן: שבעה מוסלמים, שני נוצרים ושני יהודים. באמצעות חלוקה זו של אזורי הבחירה, כך סבר מושל המחוז, יהיה אפשר להבטיח כי ייצוג העדות בהרכב המועצה יתאים לחלקן באוכלוסייה הכללית וגם כי ראשות העיר תהיה בידי המוסלמים בהיותם אוכלוסיית הרוב בעיר.⁷¹ ועד השכונות מחה על חלוקת העיר לשלושה אזורי בחירה וטען כי חלוקה זו מקפחת את זכויות אלפי התושבים היהודים. הוועד, שזה כבר הודיע כי לא ישתתף בבחירות, ראה בחלוקה זו התעלמות מהחלטות הוועד ומבעיית השכונות. הממשלה נתפסה כמי שמנסה בכל כוחה לכבול את השכונות לעיריית יפו ולבחירות הקרבות. מחאת הוועד התעצמה גם לנוכח ההתעלמות שהפגינה עיריית יפו, כמו השלטונות, אשר כללה את השכונות בהערכות לבחירות.⁷² בעקבות זאת פרסם הוועד שוב את החלטתו כי לא ישתתף בבחירות לעיריית יפו. הובהר כי אין לשכונות כל עניין בבחירות וכי שאיפתן היתה ונתורה להסתפח לתל אביב.

על אף קריאתו של ועד השכונות להחרים את הבחירות, לא קיבלו באותה העת הוועד הלאומי והסוכנות היהודית הכרעה חד־משמעית. במוקד הדיון ניצבה גם שאלת השתתפותם של יהודי יפו שלא התגוררו בשכונות, בראש ובראשונה תושבי שכונת קרטון. מכיוון שעוד לא הוכרע עניין ההשתתפות בבחירות, נדונה השאלה למי מן המועמדים הערבים המרכזיים לראשות העירייה יש לתת עדיפות מבחינת האינטרסים של הצד היהודי. לשם כך ניהלה הסוכנות היהודית מגעים חשאיים עם המועמדים הערבים לראשות העירייה ונמסר דיווח מפורט למחלקה המדינית של הסוכנות היהודית על כל פגישה. בשיחות עם יוסף היכל התברר כי האיש היה מוטרד מאוד מהיחסים שבין עיריית יפו לשכונות. הוא חשש שמא יעיב עניין זה על סיכויי לראשות העירייה ושמא ינצלו זאת מתחריו לטובתם. כלפי ראש עיריית תל אביב ויושב ראש ועד השכונות השמיע תלונות קשות. לדידו היחס שהפגינו כלפי עיריית יפו פגע בסיכוי ליצירת שכונות טובה בין שתי העיריות ובין שתי הערים. בשיחות שניהל אמר שרצונו לפתור את בעיית השכונות ואת היחסים עם עיריית תל אביב. הוא אף הביע נכונות לשאת ולתת עם גוף מייצג מטעם המוסדות משום שלא הצליח להגיע להבנה עם יושב ראש ועד השכונות. הצד היהודי שהתבסס על דיווחי מודיעין העריך כי היכל מעוניין בצעד הזה כדי לזכות בקולות היהודים. אף שהיכל נתפס בעיני היהודים כמועמד טוב פחות עבורם, היו שגרסו כי מוטב לתמוך דווקא בו, שכן לאיש יש מתנגדים רבים ביפו, ואם יבחר, יהא בכך כדי להקל על היהודים.⁷³

שאלת השתתפות תושבי שכונת קרטון בבחירות, שעוררה ויכוח מר, נגעה גם ליהודים שהתגוררו באזורים המערביים. כך למשל משה לוי, ששימש חבר בוועדת הבחירות של העירייה והיה חבר מועצת העירייה לשעבר, הביע תמיכה מלאה בהשתתפות בבחירות. יתרה מזו, הוא שלל את הגישה של ועד השכונות וסבר שיש לחזק את עמדת היהודים ביפו.

71 מושל המחוז למזכיר הראשי, 22.10.1946, א"מ 2/220/4.

72 דבר, 3.11.1946; הַבְּקָר, 4.11.1946.

73 דיווח מאת 'עמוס', 23.11.1945, את"ה 105/182; דיווח מאת א"ל, 13.10.1946, את"ה 105/184.

אמנם חלוקת העיר לאזורי בחירה היתה לא לרוחו, ובייחוד התלונן לוי על שצירפו את שכונת קרטון לאזור הערבי, אך סבר שיש חשיבות גדולה לקולותיהם של היהודים בשכונת קרטון, שכן הם יוכלו להשפיע מי מקרב המועמדים המוסלמים ייבחרו למועצת העירייה. זאת ועוד, לוי האמין שאפשר להגדיל את מספר בעלי זכות הבחירה היהודים בשכונת קרטון ולתבוע מהשלטונות להוסיף לרשימת המועמדים באזור הבחירות המוסלמי גם מועמד יהודי. בהתאם לציפיותיו אלה הוא ראה בעצמו את המועמד היחיד שיוכל להיכנס למועצת העירייה כנציג שכונת קרטון. לדבריו, דווקא משום שבשכונה התגוררו ערבים והיא נחשבה שכונה מעורבת, אין תושביה היהודים יכולים לתמוך בעמדת ועד השכונות, שכן החרמת הבחירות עלולה רק להזיק ליהודים המתגוררים בשכונה. על כן הוסיף לתמוך בהשתתפות בבחירות, ברם נציגי המוסדות הבהירו לו כי על השכונה להציג קו אחיד עם שאר השכונות היהודיות ולהחרים את הבחירות. בהקשר זה יש לציין כי הדרישה של המוסדות להחרים את הבחירות לא נגעה לתושבים היהודים שהתגוררו באזורים המעורבים מתוך הנחה כי הם ייתנו את קולם למועמד ערבי מתון. על אף גישת המוסדות הודיע לוי שיש בכוונתו לפעול כדי להגדיל את מספר בעלי זכות הבחירה של יהודי שכונת קרטון על מנת להבטיח נציגות לשכונה במועצת העירייה. למעשה, הוא קיווה להשיג את תמיכת המוסדות,⁷⁴ אולם ניסיון זה נגזז באחת לאחר שוועד שכונת קרטון יצא בהודעה לעיתונות כי יהודי השכונה לא ישתתפו בבחירות וכי אין בכוונת הוועד לנקוט צעד שונה מזה שהחליטו עליו חברי ועד השכונות. 'הגורל הוא אחד לכולנו', נאמר.⁷⁵

לקראת פרוסום מועד הבחירות ביקש הוועד הלאומי לדון בעמדת היהודים כלפי הבחירות מכיוון שטרם הכריע בשאלה אם בכלל ישתתפו יהודי יפו בבחירות. לשם כך התכנסה בסוף חודש ינואר 1947 ישיבה, ובה נועדו נציגי הוועד הלאומי עם נציגי ועד השכונות וועד שכונת קרטון. מאיר גרובסקי, חבר הוועד הלאומי ואיש המחלקה המוניציפלית שלה, ביקש לשמוע את עמדת תושבי השכונות ולהביאה לפני הוועד הלאומי לצורך קבלת החלטה סופית בנדון. הובהר לו כי הוחלט להחרים את הבחירות. הישיבה הסתיימה בהחלטה כי העניין יובא להחלטת הוועד הלאומי, ואם אכן תתקבל החלטה השוללת את ההשתתפות בבחירות, יצהיר על כך הוועד במפורש.⁷⁶ בחודש פברואר התקיימה ישיבה נוספת. גרובסקי מסר כי הוועד הלאומי המליץ על השתתפות היהודים בבחירות רק אם יבטיח המושל בכתב על הקמת מועצה מקומית בשכונות מיד עם סיום הבחירות. הנימוק שהביא הוועד הלאומי לעמדה זו היה כי משיקולים פוליטיים אין להשאיר את מועצת עיריית יפו בלי יהודים. מכל מקום, הודגש כי התנאי שהוצב בעניין זה מבטיח את המטרה

74 דיווח מאת אפרים פורדר, 20.8.1946, אצ"מ J1/6599; דיווח מאת אפרים פורדר למזכירות המחלקה המוניציפלית של הוועד הלאומי, 29.12.1946, אצ"מ J1/6599.

75 המשקיף, 22.1.1947.

76 פרוטוקול הישיבה של הוועד הלאומי עם ועד השכונות וועד שכונת קרטון, 29.1.1947, אצ"מ J1/6599.

הסופית, כלומר את סיפוח השכונות לתל אביב. לשאלתו של רוקח מה יעשו היהודים במועצת העירייה הוא ענה כי תפקידם יהיה לדאוג לענייני היהודים, בעיקר אלו שלא יהיו בתחום סמכותה של המועצה המקומית. ההחלטה של הוועד הלאומי התקבלה במידה מסוימת בהפתעה. הן ועד השכונות, הן רוקח הביעו התנגדות חריפה להחלטה ודבקו בעמדתם שאין להשתתף בבחירות.⁷⁷ בניסיון להרגיע את ועד השכונות ועיריית תל אביב הובהר כי הוועד הלאומי לא ינקוט שום צעד כלפי חוץ בלי לתת את הדעת לעמדת תושבי השכונות ועיריית תל אביב. לפיכך גם הדיון הזה הסתיים בלי הכרעה ברורה. העיתונות העברית דיווחה על ישיבה זו בהרחבה והדגישה בעיקר את עמדתו המפתיעה של הוועד הלאומי, שעוררה לדבריה תמיהה והתמרמרות בקרב החוגים הציבוריים בתל אביב.⁷⁸ עם התקרב מועד הבחירות הוחלט כי יהודי יפו לא ישתתפו בהן. הוועד הלאומי מסר כי צעד זה ננקט בשל היחס של עיריית יפו כלפי השכונות ובשל סירובו של המושל להבטיח שינוי כלשהו במעמדן החוקי. בתגובה לצעד הזה יצאה העיתונות הערבית בהתקפה חריפה נגד מוסדות היישוב היהודי ונגד עיריית תל אביב, שלדידה כפו את המהלך הזה על השכונות כאמצעי אחרון לגיתוק השכונות מעיריית יפו וסיפוחן לתל אביב. הממשלה נקראה להתערב ולא לאלץ את היהודים לשלם את מסיהם לעירייה.⁷⁹ ברחוב היהודי התעלמו מהבחירות, ולעומת זאת ניכרה תכונה רבה ברחוב הערבי לקראתן. את מקומם של שני הנציגים היהודים תפסו שני נציגים ערבים מוסלמים שמועמדותם התקבלה בהסכמה ובתיאום עם השלטונות. במועצה היו 11 חברים, תשעה מוסלמים ושני נוצרים. יוסף היכל, שמונה לראש העירייה, לא אכזב את תומכיו. בנאומים ובראיונות עמו מאז נודעו תוצאות הבחירות הוא חזר והדגיש כי יעמוד בתוקף נגד כל דרישה לספח שטחים שבתחום שיפוטה של יפו. לדידו מהלך שכזה לא רק שהיה עלול להזיק להתפתחותה של העיר אלא בעיקר להפחית ממעמדה ומכבודו.⁸⁰

סיפוח דה־פקטו והניסיונות לחסלו

בתחילת חודש מארס 1947 הוטל עוצר על תל אביב, ובכלל זה על השכונות היהודיות של יפו; זה נמשך כשבועיים ימים. יש לציין כי באותה תקופה נהג השלטון הבריטי להטיל מפעם לפעם עוצר על תל אביב, ובכלל זה על השכונות. בשל כך בימי העוצר נותקו השכונות לחלוטין מעיריית יפו וצורפו למעשה לאזור הצבאי של תל אביב. לטענת אנשי השכונות, מהלך זה הוכיח כי על אף השתייכותן ליפו, בשעת ענישה 'מספחים' אותן לתל אביב. העוצר שהוטל על תל אביב בחודש מארס היה ארוך מקודמיו וגרם סבל רב לתושבים.

77 פרוטוקול הישיבה של הוועד הלאומי עם ועד השכונות, 23.2.1947, אצ"מ, J1/6599.

78 **הבקר**, 2.3.1947.

79 **פלסטין**, 10.4.1947; **אלי־דפאע**, 10.4.1947.

80 דוח מודיעין של ההגנה, 9.5.1947, את"ה 105/185.

ועדת חירום שהקים ועד השכונות כדי לטפל במצב שנוצר החליטה לנצל את המצב שנוצר כדי לדרוש מעיריית תל אביב לספח את השכונות. במכתב מטעם ועד השכונות לעיריית תל אביב נכתב: 'הטלת המשטר הצבאי רק אשרה במ[י]דה נוספת וקבעה בצורה בלתי משתמעת לשתי פנים שהננו חלק בלתי נפרד מתל אביב. המצב הצבאי הבלתי בצורה ברורה, עד כמה אין כל קשר בין שכונות אלו ועיריית יפו'. הוועד ביקש לספח את השכונות לתל אביב ולספק להן את כל השירותים העירוניים. הוצהר כי תושבי השכונות ישלמו מעתה את מסיהם ישירות לעיריית תל אביב.⁸¹ רוקח המליץ למועצת העירייה להיענות לבקשת ועד השכונות. 'השכונות העבריות ביפו אחיות הן לצרה, וגם עליהן חלה פקודת המשטר הצבאי. לאחר שגזרו עלינו את הגזירה, שומה עלינו לדאוג למחוזנו כולו ולאוכלוסייה בו, ונעשה זאת'. לאחר דין ודברים בנדון הוחלט פה אחד להיענות לבקשה.⁸² בהסכם שנחתם נקבע כי העירייה תספק לשכונות את כל השירותים העירוניים וכי תושבי השכונות יחלו מיד לשלם את מסיהם לעירייה. בד בבד פנה רוקח לשלטונות כדי לקבל את הסכמתם. האישור המיוחד התקבל ב-11 במאָרס ממפקד הצבא ובידיעת מושל המחוז, בזה הלשון: 'In accordance with the understanding that you gave yesterday, the military commander directs that you will be responsible for all the 'scavenging' within the military cordon and within the western municipal boundary of Tel Aviv, with effect from 14th March 1947'⁸³

העירייה החלה לספק תחילה שירותי ניקיון, ולאחר מכן עוד שירותים. אלא שהצו אשר הוציא מפקד הצבא נגע לתחום הניקיון בלבד, ולא ניתן בו כלל אישור להפסיק את תשלומי המסים לעיריית יפו. למרות זאת, ועד השכונות מצא באישור הזדמנות להתנתק לחלוטין מעיריית יפו.

כשנודע להיכל על ההסכם שנחתם בין עיריית תל אביב לוועד השכונות הוא העביר לשלטונות המחוז את מחאתו החריפה. עיריית יפו הכריזה כי ההסכם איננו חוקי. קצפה של העיתונות הערבית יצא על ההסכם, והיא דיווחה כי הוא חולל אכזבה ועורר כלפיו תגובות נחרצות ביפו. לפי העיתונות הערבית, השלטונות לא ידעו כלל על ההסכם, ועל כל פנים נטען כי אין סיכוי שיאושר. כן הודגש כי תושבי השכונות יצטרכו לשלם את המגיע לעיריית יפו וכי כל תשלומיהם לעיריית תל אביב לא יובאו בחשבון.⁸⁴ לקראת סוף חודש מארס פרסמה עיריית יפו בעיתונות העברית הודעה לתושבי השכונות, ובה התריעה כי כל תשלום למוסד כלשהו חוץ מעיריית יפו לא ישחרר את תושבי השכונות מחובותיהם כלפי

81 ועד השכונות לעיריית תל אביב, 4.3.1947, אצ"מ J1/6610.

82 פרוטוקול של מועצת עיריית תל אביב, 3.3.1947, את"ה 55/52; החלטות מאת ועדת המצב, 4.3.1947, אעת"א 23/65.

83 Vaad Leumi, *Local Government in Palestine, Memorandum Submitted to the United Nations Special Committee on Palestine*, Jerusalem 1947, p. 20

84 המשקיף, 12.3.1947; ידיעה מהעיתונות הערבית, 12.3.1947, את"ה 105/185. הידיעה התבססה על פרסומים מהעיתונים פלסטין ואלידפאע.

עיריית יפו. בתגובה להודעה טענה עיריית תל אביב כי היא נוהגת כחוק וגובה את המסים בהתאם. בעקבות פרסום ההודעה של עיריית יפו פנה רוקח לעורכי העיתונים ודרש מהם שלא לתת עוד מקום לשום הודעה או מודעה של עיריית יפו בענייני השכונות. 'האינטרסים של השכונות ושל תל אביב מחייבים את מניעת הפרסום הזה', ציין.⁸⁵

מגעיו של היכל עם מושל המחוז בנדון הביאו ככל הנראה להתערבות הממשלה, וזו הודיעה כי יש בכוונתה לסייע לעיריית יפו לגבות את מסיה מהשכונות. מושל המחוז קרא לוועד השכונות לחזור בו מדברים שפרסם בכרוז, שלפיהם נדרשו התושבים לשלם מעתה את מסיהם לעיריית תל אביב בלבד כתמורה לשירותים שקיבלו ממנה. היכל הצהיר על אי-חוקיותה של הפעולה והתנה את חידוש השיחות בעניין מעמדן המוניציפלי של השכונות בהסדרתן של ענייני זה.⁸⁶ כאמור, מיד לאחר מינויו של היכל לראש עיריית יפו הוא התייחס לענייני השכונות ומסי העירייה. במסיבת עיתונאים שהתקיימה בירושלים לפני כתבי חוץ ועיתונאים ערבים הטיל היכל את האחריות למרי המסים על עיריית תל אביב ועל המוסדות הציוניים. היכל הדגיש כי עיריית יפו מתנגדת להקמת מועצה מקומית בשכונות והבהיר כי אם יסכים הנציב העליון לצעד כגון זה, יתפרש הדבר כקנוניה ברורה של הממשלה ושל המוסדות הציוניים נגד יפו.⁸⁷

באמצע חודש יוני קיבלה מועצת עיריית יפו שורה של החלטות בנדון; אלה כוונו נגד ועד השכונות. בעיקרו של דבר הוחלט לנקוט אמצעים חוקיים נגד הקריאה לתושבי השכונות לשלם את מסיהם לעיריית תל אביב ולא לעיריית יפו. השלטונות נדרשו להחזיר את המסים שכבר גבתה עיריית תל אביב.⁸⁸

מבחינת השלטונות, האחריות לבעיית השכונות הוטלה מעתה על הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני ארץ ישראל (UNSCOP), שהגיעה באותה עת לארץ כדי לחקור ולהמליץ על עתידה של ארץ ישראל. ב-24 ביוני הגיעה ועדת החקירה ליפו. את המפגש פתח היכל במתן סקירה מפורטת על התפתחות העיר והאוכלוסייה. חברי המשלחת גילו עניין רב בשאלת היחסים בין העירייה ובין השכונות היהודיות. בין היתר ביקשו לדעת אלו שירותים העירייה מעניקה להן תמורת מסיהן. היכל האשים בתשובתו את היהודים כי אינם משתפים פעולה עם העירייה ואת הממשלה – שאיננה נוקטת אמצעים כדי להפסיק את מרי המסים. לדבריו, העירייה דואגת לספק לשכונות את כל השירותים העירוניים.⁸⁹

למחרת התארכה הוועדה בתל אביב. רוקח פתח את המפגש בסקירה מקיפה על תל אביב. בהתייחסו לשכונות היהודיות ביפו מתח ביקורת נוקבת על שהממשלה אינה מאפשרת לספח אותן לתל אביב. רוקח נשאל בתום נאומו שאלות אחדות שנגעו בין השאר ליחסים

85 הַבְּקָר, 26.3.1947; דבר, 9.4.1947; עיריית תל אביב לעורכי העיתונים, 10.4.1947, אעת"א 4/2209.
86 הַבְּקָר, 22.4.1947; משמר, 29.4.1947; פרוטוקול הישיבה של מושל המחוז עם ועד השכונות, 23.4.1947, אצ"מ J1/6599; מושל המחוז לישראל רוקח, 18.6.1947, אעת"א 4/2209.
87 משמר, 21.5.1947; הַצֶּבֶה, 22.5.1947; ידיעות מהעיתונות הערבית, 22.5.1947, את"ה 105/299.
88 דוח מודיעין של ההגנה, 17.7.1947, את"ה 105/185.
89 הארץ, 25.6.1947; דבר, 25.6.1947; המשקיף, 25.6.1947.

שבין תל אביב ליפו ובעיית השכונות. רוקח השיב כי תל אביב מספקת לשכונות שירותים רבים, כי לשם כך היא מוציאה סכומי כסף גדולים וכי רק חלק קטן מהם מוחזר אליה.⁹⁰ בתגובה על דבריו של היכל, שטען לפני ועדת החקירה כי עיריית יפו מספקת את כל השירותים לשכונות, שלח ועד השכונות מכתב ליושב ראש הוועדה ובו כונו דבריו של ראש העירייה 'שקר וכזב'. הוועד טען כי עיריית יפו אינה מספקת ולו שירות אחד לשכונות. אצבע מאשימה הופנתה גם כלפי המזכיר הראשי של ממשלת המנדט למשמע דברים שאמר לאחד מחברי הוועדה כי תל אביב נותנת שירותים 'מסוימים' לשכונות. הוועד ציין כי תל אביב מספקת את כל השירותים לשכונות. הובהר כי השכונות הפסיקו לשלם מסים לעיריית יפו. 'על הגורמים להבין כי ניתוק השכונות מעיריית יפו זוהי עובדה קיימת, פרי סבל של שנים ושום סילוף לא ישנה מצדקתה ונכונותה'.⁹¹

גם בתזכיר מפורט שהגיש הוועד הלאומי לוועדת החקירה צוין כי תל אביב מספקת לשכונות את כל השירותים הציבוריים. נכתב בו כי שירות הניקיון בשכונות הועבר לידי עיריית תל אביב כחוק, בתוקף צו מטעם המפקד הצבאי ובידיעת מושל המחוז וכי פקודה זו עודנה תקפה. התזכיר יחד לענייני השלטון המקומי בארץ ישראל ונסקרה בו בהרחבה בעיית השכונות והיחסים עם עיריית יפו. כמו בתזכיר שהוגש לוועדה האנגלו-אמריקנית, נטען כי הממשלה מעדיפה לנקוט גישה רופסת בשאלות מוניציפליות רגישות, וגם בשאלות פוליטיות מורכבות בגין הלחצים שהעברים מפעילים עליה. הובהר כי הפתרון המלא היחיד לבעיה כרוך בסיפוח השכונות לתל אביב.⁹²

תזכיר ברוח דומה הוגש מטעם עיריית תל אביב לאחר ביקור ועדת החקירה בתל אביב ובעקבות השאלות שהיא העלתה בנוגע לשכונות. באופן יוצא דופן התמקד תזכירה של עיריית תל אביב אך ורק בבעיית השכונות ונסקרו בו בהרחבה גלגולי הבעיה. רוקח סבר כי מוטב להעביר לרשות הוועדה מסמך מפורט ומסודר בנדון 'בתקוה שהוועדה תקדיש לבעיה זו את תשומת הלב המתאימה', כדבריו.⁹³ הוא הפנה את תשומת הלב להשתלשלות הבעיה והטיפול בה וקיווה כי הוועדה תביא לפתרונה.⁹⁴

בתזכיר ששלח מושל המחוז למזכיר הראשי, הנושא את הכותרת 'סודי ביותר', הבהיר מושל המחוז את עמדתו אשר לנושא הגבולות. המושל חשב כך:

The Jewish quarters of Jaffa are economically and culturally part of Tel Aviv. They should be recognized as such as soon as this can be affected without causing serious separate disturbances from the Arab side and when some compensatory advantages can be given to the Arabs.⁹⁵

90 הצפפה, 26.6.1947; משמר, 26.6.1947; כתב הנאום של ראש העירייה, 25.6.1947, אעת"א 4/8.

91 ועד השכונות ליושב ראש ועדת החקירה, 26.6.1947, אעת"א 4/2209.

92 Vaad Leumi, *Local Government*, pp. 17-20.

93 ישראל רוקח ליושב ראש ועדת החקירה, 4.7.1947, אעת"א 4/2209.

94 תזכיר מאת עיריית תל אביב לוועדת אונסקו"פ, יולי 1947, אצ"מ S25/5961.

95 תזכיר מאת מושל המחוז למזכיר הראשי, 2.6.1947, א"מ 2/397/12.

בתשובתו לתזכירו של המושל מסר המזכיר כי הנציב העליון דבק בעמדתו. הובהר: in present circumstances action must be deferred settlement of the political background, but the information and proposals set out in your letter will be most useful when the time comes for working out the final solution.⁹⁶

סיכום

בשלהי תקופת המנדט הלך והתעצם העיסוק בשאלת סיפוח השכונות היהודיות של יפו לתל אביב. בשל רגישותה ומורכבותה של שאלה זו, ראתה בה ממשלת בריטניה את אחת הבעיות הפוליטיות הסבוכות ביותר שזימנה לה הארץ באותו הזמן. מלכתחילה היתה כוונת השלטונות לפעול לפתרון הבעיה אגב התחשבות בשני הצדדים, אך היה קשה למצוא פתרון, שכן הצד הערבי התנגד לכל פשרה עם הצד היהודי. על כן העדיפו הבריטים לנקוט בנושא זה מדיניות של שמירה על סטטוס קוו.

יתר על כן, השלטונות הבריטיים ראו בסירובם של יהודי השכונות לשלם מסים לעיריית העיר יפו פריקת עול ומרד מסים. לנוכח עצמת המהלך וההדים שיצר נדרשה הכרעה מידית במשבר. על רקע זה יש לראות את ההצעות שהעלו השלטונות לפתרון הבעיה, שלא עלו יפה בסופו של דבר. הסטטוס קוו נותר כשהיה.

בעיית השכונות הציבה בפני עיריית יפו אתגר של ממש, בעל השלכות פוליטיות. כל ביטוי של ויתור או גמישות מצד העירייה היה נתפס בצד הערבי כהודאה בתבוסה. מרי המסים אילץ את עיריית יפו לנסות ליישב את הסוגיה כדי להקטין את הנזקים שכבר נגרמו לה, ואולם היא דבקה בקו תקיף, וזה שלל לא רק אפשרות של סיפוח השכונות לתל אביב אלא גם התנגדות לכל פתרון שיעניק לשכונות סטטוס חוקי כלשהו. העירייה ודעת הקהל הערבית ראו ברעיון של סיפוח השכונות לתל אביב מזימה ציונית שנועדה להועיל לתל אביב ולהזיק ליפו. מתוך כך הוחרפו היחסים בין עיריית יפו לוועד השכונות. יחסים אלה הוקצנו אף יותר לאחר מינוי יוסף היכל לראש עיריית יפו. עם ההסלמה בסכסוך היהודי-הערבי בערוב תקופת המנדט הפגינה גם עיריית יפו גישה נחרצת יותר שלא להסכים לויתור כלשהו בסוגיית הסיפוח. כך נמנע כל סיכוי להביא את הבעיה לידי פתרון.

ההתנגדות המוחלטת של עיריית יפו לסיפוח או לפשרה ואי-התערבות של השלטון הבריטי מנעו מהצד היהודי השגת הישג כלשהו. לכן זכתה עמדת הבריטים לביקורת נוקבת בצד היהודי והצטיירה בעיניו כעוול נוסף של המציאות המנדטורית בארץ ישראל. מצבם של יהודי השכונות, אשר הורע ככל שחלף הזמן, נתפס בעיני היישוב היהודי כבעיה מיוחדת וכאובה מאוד. לנוכח אלה רווחה במוסדות היישוב הדעה כי מוטב להסתפק בפתרונות חלופיים ואף זמניים לבעיית השכונות. אלא שגם תביעה זו של המוסדות היהודיים לא קיבלה סיוע בשלטונות.

96 המזכיר הראשי למושל המחוז, 3.7.1947, א"מ 2/397/12.

באין מוצא לבעיה החל הצד היהודי לנקוט שורה של צעדים כדי להשפיע על השלטונות, ובהם הצעדים האלה: (1) ההחלטה שלא להשתתף בוועדה הממונה; (2) ההכרזה על מרד מסים; (3) החרמה של ועדת הבחירות; (4) אי-השתתפות בבחירות לעירייה – מהלך זה סימל יותר מכול את הנתק בין תושבי יפו היהודים ובין העירייה; (5) ההתקשרות בין ועד השכונות לעיריית תל אביב – מהלך זה אפשר לראשונה לעיריית תל אביב להעניק כחוק שירותים מסוימים לשכונות, אשר בעבר סיפקה אותם עיריית יפו. בחינת המהלכים מעלה כי לא היה זה עניין של מה בכך, שכן מימוש צעדים אלה חשף בבירור את חוסר תמימות הדעים שניכר בין אנשי מוסדות היישוב לחברי הגופים המקומיים. אנשי מוסדות היישוב סברו, מטעמים פוליטיים ולאומיים, שאין להפקיר את היהודים בעיריית יפו ויש לשמור על הנוכחות היהודית בעיר, ואילו רוב חברי ועד השכונות ועיריית תל אביב, הם הגופים המקומיים, חשבו ההפך. ועד השכונות פעל בראש ובראשונה מתוך ראייה מקומית מובהקת שנועדה לחלץ את השכונות ממצוקתן על ידי סיפוחן לתל אביב. עיריית תל אביב דבקה בפתרון של סיפוח בלבד ופעלה מתוך אינטרס ברור להסיר ממנה את העול הכלכלי והמשקי שרבץ עליה בגין התמיכה שהעניקה לשכונות. על כן היא תמכה בסיפוח מלא של השכונות לתל אביב.

בחינת הצעדים שנקטו מראה כי הצעד החשוב ביותר היה מרד המסים. זה היה צעד חסר תקדים שלא נודע כמוהו בארץ ישראל המנדטורית, והיו לו השלכות ניכרות על המשך הטיפול בבעיה. בתולדות המאבק של השכונות היהודיות, המהלכים שנקטו להחרמת הבחירות ולהתקשרות עם עיריית תל אביב סימלו את רצונם של אנשי השכונות להתנתק מיפו, והיו צעד ראשון במימוש הסיפוח לתל אביב. בזאת תמה למעשה פרשה עגומה זו, שהיתה אחת מאבני הנגף שהעכירו את היחסים בין מוסדות היישוב היהודי לשלטונות ערב סיום המנדט בארץ ישראל. בעקבות תוצאות מלחמת העצמאות סופחה יפו לתל אביב, והשכונות היהודיות היו לחלק משטחה.⁹⁷

97 על הסיפוח של יפו לתל אביב ראו: ארנון גולן, שינוי מרחבי – תוצאת מלחמה: השטחים הערביים לשעבר במדינת ישראל 1948-1950, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה בוקר 2001, עמ' 127-131.